

ZABYTEK
ZADBANY

AD

2022

Narodowy
Instytut
Dziedzictwa

60
LAT MISJI

Narodowy
Instytut
Dziedzictwa

60
LAT MISJI

ZABYTEK
ZADBANY

AD
2022

Warszawa 2022

Narodowy
Instytut
Dziedzictwa

60
LAT MISJI

ZABYTEK ZADBANY A.D. 2022

Copyright©Narodowy Instytut Dziedzictwa 2022

Tekst: Hanna Mackiewicz

Redaktor prowadzący: Joanna Piotrowska

Redakcja językowa i korekta: Monika Buraczyńska | Kropki Kreski

Projekt graficzny: Janusz Pilecki

Skład i łamanie: VMA WZORCOWNIA Janusz Pilecki

Fotografie na okładce:

Zamek Książ w Wałbrzychu – laureat kategorii specjalnej właściwego użytkowania i stałej opieki nad zabytkiem – ogrody zamkowe

Fot. Krzysztof Czartoryski, NID Oddział Terenowy we Wrocławiu [pierwsza strona]

Cerkiew greckokatolicka Świętych Kosmy i Damiana w Bartnem – wyróżnienie w kategorii architektury i budownictwa drewnianego – fragment ikonostasu

Fot. Barbara Zasowska, Muzeum – Dwory Karwacjanów i Gładyszów w Gorlicach [czwarta strona]

Tablica „Zabytek Zadbany”, projekt: prof. Aleksander Śliwa

Wykonanie: Centrum Rzeźby Polskiej w Orońsku

Fot. Joanna Piotrowska, NID Oddział Terenowy w Olsztynie

Wydawca:

Narodowy Instytut Dziedzictwa

ul. Kopernika 36/40, 00-924 Warszawa

tel. 22 826 02 39 | info@nid.pl

www.nid.pl

Druk: Proprint

Nakład: 700 egz.

ISBN: 978-83-67381-03-1

4	WSTĘP Jarosław Sellin, Generalny Konserwator Zabytków
6	KONKURS „Zabytek Zadbany”
11	KATEGORIA SPECJALNA: WŁAŚCIWE UŻYTKOWANIE I STAŁA OPIEKA NAD ZABYTKIEM
12	Laureat: zamek Książ w Wałbrzychu
20	Laureat: kamienica modernistyczna przy alei Tadeusza Kościuszki 14 w Częstochowie
29	UTRWALENIE WARTOŚCI ZABYTKOWEJ OBIEKTU
30	Laureat: mauzoleum rodu Güttlerów w Złotym Stoku
38	Wyróżnienie: ratusz w Brzegu
44	Wyróżnienie: kościół rektorski Świętego Jana Chrzciciela w Gnieźnie
50	Wyróżnienie: ptaszarnia, altana, mur ogrodzeniowy w zespole zabudowy ogrodu zoologicznego we Wrocławiu
57	REWALORYZACJA PRZESTRZENI KULTUROWEJ I KRAJOBRAZU
58	Laureat: cmentarz z okresu pierwszej wojny światowej w Błoniu
66	Wyróżnienie: wieża widokowa wraz z otoczeniem w Cedyni
72	Wyróżnienie: lapidarium na dawnym cmentarzu ewangelickim w Dołujach
78	Wyróżnienie: fort pancerny 52a „Łapianka” w Krakowie
85	ADAPTACJA OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH
86	Laureat: kamienica mieszczańska przy ulicy Rycerskiej 10 w Gdańsku
94	Wyróżnienie: dom Wiedemanna w Pruszczu Gdańskim
100	Wyróżnienie: synagoga, obecnie budynek biblioteki w Sompolnie
106	Wyróżnienie: szpital, obecnie Państwowa Szkoła Muzyczna w Żaganiu
113	ARCHITEKTURA I BUDOWNICTWO DREWNIANE
114	Laureat: dom podcieniowy w Pyzdrach
122	Wyróżnienie: cerkiew greckokatolicka Świętych Kosmy i Damiana w Bartnem
128	Wyróżnienie: chata Jana Raka w Husowie
134	Wyróżnienie: kościół parafialny Oczyszczenia Najświętszej Marii Panny w Starymgradzie
141	ZABYTKI TECHNIKI
142	Laureat: remiza Stoczni Gdańskiej w Gdańsku
150	Wyróżnienie: dworzec kolejowy w Białymstoku
156	Wyróżnienie: Muzeum Hutnictwa w Chorzowie
162	Wyróżnienie: Budynek A w zespole Białej Fabryki w Łodzi

Fot. Jacek Domiński / REPORTER

Szanowni Państwo,

Po raz kolejny został rozstrzygnięty konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków „Zabytek Zadbany”. Z wielką przyjemnością przekazuję w Państwa ręce książkę podsumowującą konkurs i prezentującą nagrodzone obiekty.

Konkurs „Zabytek Zadbany” ma na celu promocję opieki nad zabytkami. Nagrody konkursu są uhonorowaniem wysiłku opiekunów obiektów zabytkowych i świadectwem jakości przeprowadzonych prac, które mogą stanowić wzór dla działań konserwatorskich, restauracyjnych i rewaloryzacyjnych, a także dla właściwego użytkowania zabytków. W tegorocznej edycji konkursu jury przyznało maksymalną liczbę nagród przewidzianą w regulaminie. Siedmiu opiekunów zabytków otrzymało tytuł laureata, piętnastu – wyróżnienia. Wśród opiekunów najliczniejszą grupę stanowią samorządy i jednostki samorządowe, nagrodzono także muzea, szkołę artystyczną, parafie, przedsiębiorstwa, osoby prywatne.

Zabytki znajdują się we władaniu i pod pieczę swoich właścicieli lub zarządców, którzy ponoszą ciężar starań o zachowanie, przywracanie i uczynianie ich wartości. Jednocześnie dziedzictwo jest dobrem wspólnym i depozytem, który należy przekazać przyszłym pokoleniom. Każdego z nas cieszą zabytki zadbane – odzyskujące dawną świetność i właściwe znaczenie w przestrzeni kulturowej, właściwie użytkowane, pokazujące nasz szacunek dla przeszłości, przyciągające zwiedzających, często pełniące funkcję edukacyjną. Dziękuję zarówno właścicielom i zarządcom nagrodzonych obiektów zabytkowych za to, że pełnią nie zawsze łatwą rolę depozytariuszy dziedzictwa, jak i służbom konserwatorskim, badaczom, projektantom, konserwatorom-wykonawcom, wszystkim osobom zaangażowanym w interdyscyplinarne procesy ochrony i opieki nad zabytkami. Czytelników zachęcam, by odwiedzali i odkrywali opisane miejsca.

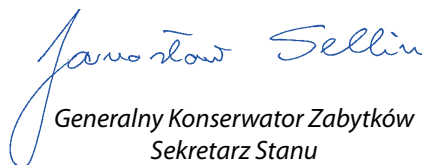
Na kolejnych stronach znajdą Państwo pełne informacje o nagrodzonych obiektach. To bardzo urozmaicona grupa, w pewnym stopniu reprezentatywna dla zasobu zabytkowego w Polsce. Są wśród nich obecne i dawne świątynie różnych

wyznań i religii, budynki użyteczności publicznej, wielkomijska kamienica świadcząca o modernistycznych ambicjach II Rzeczypospolitej, architektura rezydencjonalna, budownictwo forteczne, dawne zakłady przemysłowe Łodzi i Górnego Śląska, zabudowa drewniana, charakterystyczna niegdyś nie tylko dla terenów wiejskich, ale i długo kształtująca oblicze małych miast. W tym roku nagrodzono zabytki z jedenastu województw. Wśród nich znajdują się zarówno te powszechnie znane, jak dolnośląski zamek Książ, jak i takie, o których – jak sądzę – usłyszymy w skali całego kraju często po raz pierwszy, by przywołać trzy z wyróżnień konkursu: XVII-wieczny drewniany kościół w wielkopolskim Starym-grodzie, chatę Jana Raka w podkarpackim Husowie czy lapidarium na terenie dawnego cmentarza ewangelickiego w zachodniopomorskich Dołujach. Warto wspomnieć, że w tym roku zabytkowe cmentarze mogły brać udział w konkursie po raz pierwszy, a możliwość tę wprowadziliśmy na wniosek samorządowych właścicieli tego rodzaju zabytków. Zadbane i zrewaloryzowane przestrzenie miejsc pamięci – małopolski cmentarz pierwszowojenny w Błoniu i wspomniane lapidarium na cmentarzu ewangelickim w Dołujach – zdobyły dwie z czterech nagród w kategorii rewaloryzacji przestrzeni kulturowej i krajobrazu. Mam nadzieję, że będzie to wzór dla właściwego podejścia do tego typu założeń.

Właściwe rozpoznanie zabytku, możliwe dzięki połączonym badaniom archiwalnym, analizom historii sztuki, badaniom zabytkoznawczym i konserwatorskim, jest gwarantem prawidłowego przebiegu prac konserwatorskich, restauratorskich i rewaloryzacyjnych i wzbogaca nasz zasób wiedzy o przeszłości. Wyniki konkursu są okazją, by przypomnieć po raz kolejny w szerszym gronie, że era odkryć konserwatorskich wcale się nie skończyła, a wręcz przeciwnie, trwa w najlepsze, nawet w miejscach, które wydawałyby się już dobrze znane. Przykładem tego mogą być wydobyte spod wtórnych warstw i uczynione wystroje malarskie wewnątrz dwóch nagrodzonych obiektów – zamku Książ i kamienicy przy ulicy Ryckerskiej 10 w Gdańsku.

O tym, jak ważne jest dziedzictwo dla narodu jako wspólnoty obywatelskiej, przekonujemy się często dopiero w dramatycznych okolicznościach. Dziedzictwo spaja, a troska o nie okazuje się bardzo trudnym zadaniem. Jesteśmy bezpośrednimi świadkami takiej sytuacji. Rosyjska wojna napastnicza na Ukrainie, rozpoczęta w lutym 2022 roku, ma na celu także zniszczenie i grabież zabytków. Życzymy sobie, by jak najszybciej troska o zabytki na Ukrainie stała się ponownie zadaniem czasów pokoju.

dr Jarosław Sellin

Generalny Konserwator Zabytków
Sekretarz Stanu
w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego

KONKURS „ZABYTEK ZADBANY”

„Zabytek Zadbany” to ogólnopolski konkurs Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Generalnego Konserwatora Zabytków skierowany do właścicieli, posiadaczy i zarządców obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych.

Jego głównym założeniem jest nagradzanie i upowszechnianie najlepszych przykładów prac konserwatorskich, budowlanych, rewaloryzacyjnych i adaptacyjnych zrealizowanych zgodnie z najwyższymi standardami badawczymi i wykonawczymi. Trudne i wymagające zadanie, jakim jest opieka nad zabytkiem, obejmuje szerokie spektrum działań o charakterze konserwatorsko-budowlanym. Działania poprzedza wnikliwy proces badawczy zmierzający do wytyczenia najkorzystniejszego kierunku postępowania z zabytkową materią. Dlatego też istotne miejsce w procedurze konkursowej zajmują specjalistyczne prace badawcze i archiwalne.

Udział w konkursie mogą brać obiekty zgłoszone przez ich właścicieli, posiadaczy i zarządców, jak również wytypowane przez wojewódzkich konserwatorów zabytków, kierowników delegatur wojewódzkich urzędów konserwatorskich oraz konserwatorów samorządowych.

Do konkursu zgłaszane są obiekty w sześciu kategoriach:

- kategoria specjalna właściwego użytkowania i stałej opieki nad zabytkiem,
- utrwalenie wartości zabytkowej obiektu,
- rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe),
- adaptacja obiektów zabytkowych,
- architektura i budownictwo drewniane,
- zabytki techniki.

Jury konkursu, składające się ze specjalistów w zakresie ochrony zabytków, ocenia zgłoszenia, które spełnią kryteria formalne. W każdej kategorii może przyznać tytuł laureata oraz trzy wyróżnienia. Wyjątkiem jest kategoria specjalna, w której nadawane są dwa równorzędne tytuły laureata, bez wyróżnień. Jury na podstawie rodzaju zabytku oraz zakresu przeprowadzonych prac może zmienić kategorię oceny zgłaszanego obiektu. Może ono również podjąć decyzję o zmniejszeniu liczby zabytków nagrodzonych, jeżeli nie zachodzą wystarczające przesłanki merytoryczne do przyznania pełnej puli nagród.

Każdego roku do konkursu zgłaszanych jest kilkadziesiąt obiektów. W 2022 roku, mimo wciąż trwającej pandemii, nadesłano 100 wniosków. Spośród nich 88 przeszło etap formalny, w podziale na kategorie: utrwalenie wartości zabytkowej – 35 obiektów, rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu – 4, adaptacje – 32, architektura i budownictwo drewniane – 9, zabytki techniki – 1, a w kategorii specjalnej właściwego użytkowania i stałej opieki – 7. W przypadku trzech obiektów jury konkursu podjęło decyzję o zmianie kategorii. W tegorocznej edycji przyznana została pełna pula nagród.

Poczynając od 2011 roku, konkurs prowadzony jest przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, a siedziba sekretariatu znajduje się w Oddziale Terenowym w Olsztynie. Od 2016 roku wszystkie nagrodzone obiekty prezentowane są w odrębnej publikacji – oto kolejna z nich. Jej powstaniu towarzyszy złowroga aura toczącej się za naszą wschodnią granicą wojny, w której giną niewinni ludzie, a dziedzictwo kulturowe Ukrainy ulega niszczeniu i grabieży. Jakże łatwo zapomnieć, że narodowa spuścizna, krucha i wrażliwa na wszelką agresję, nie jest dobrem danym na zawsze i mimo starań wielu pokoleń może ulec uszczupleniu. Za obiektami zabytkowymi nagrodzonymi i wyróżnionymi w tym roku kryje się wieloletni trud, upór, praca i determinacja ich właścicieli, zarządców i posiadaczy. Chylimy przed Państwem głowy i życzymy dalszej wytrwałości w działaniach na rzecz naszego dziedzictwa.

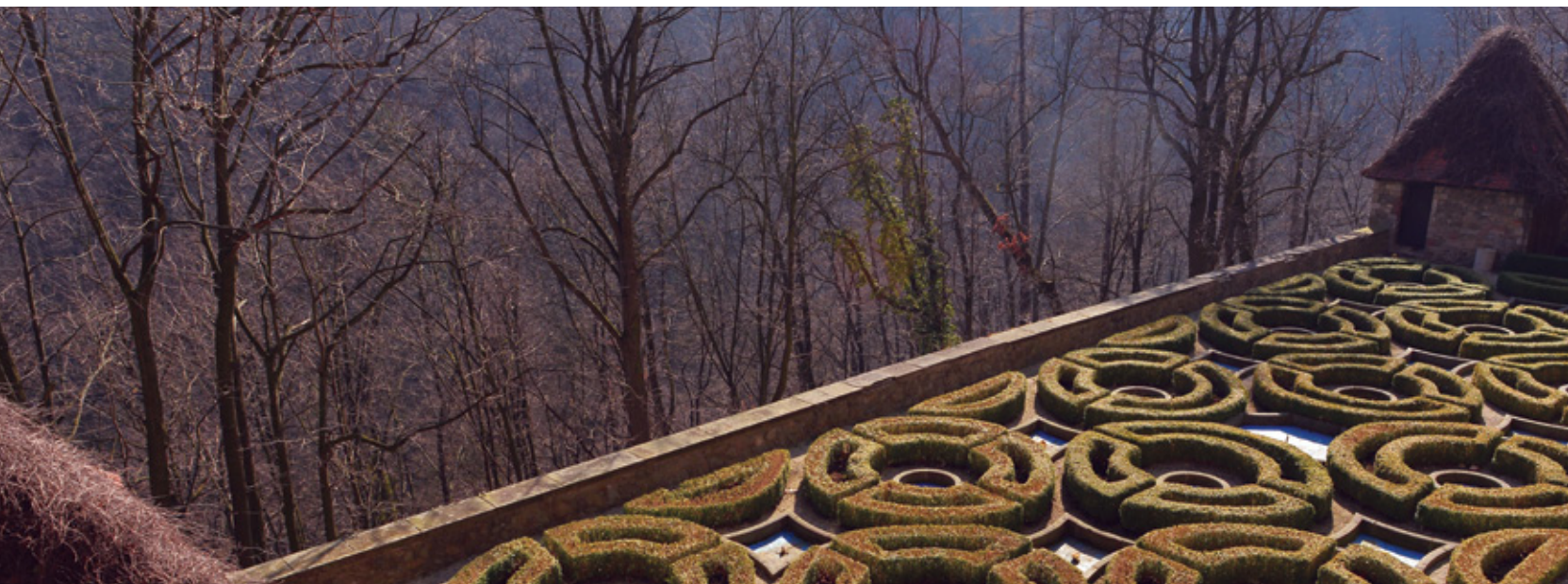
JURY KONKURSU „ZABYTEK ZADBANY 2022”

- **dr hab. Monika Bogdanowska**
zastępczyni dyrektora Narodowego Instytutu Dziedzictwa
- **dr hab. Piotr Gerber**
prezes zarządu Polskiego Komitetu Ochrony Dziedzictwa Przemysłowego
- **dr Małgorzata Gwiazdowska**
w latach 1996–2018 Miejski Konserwator Zabytków w Szczecinie
- **dr Adam Jankiewicz** (przewodniczący)
członek zarządu Stowarzyszenia Wspólnota Kulturowa „Borussia” w Olsztynie,
członek rady nadzorczej Fundacji „Dziedzictwo Nasze” w Węgorzewie
- **prof. dr hab. Jakub Lewicki**
Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków
- **dr Katarzyna Pałubska**
dyrektor Departamentu Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury
i Dziedzictwa Narodowego
- **dr hab. Miron Urbaniak** (wiceprzewodniczący)
zastępca dyrektora Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego

ZABYTEK
ZADBANY

AD

2022

Zamek Książ w Wałbrzychu – laureat kategorii specjalnej właściwego użytkowania i stałej opieki nad zabytkiem | Fot. Krzysztof Czartoryski, NID OT we Wrocławiu

ZABYTEK
ZADBANY
2022

kategoria
specjalna:
właściwe
użytkowanie
i stała opieka
nad zabytkiem

LAUREAT

ZAMEK KSIĄŻ

woj. dolnośląskie | Wałbrzych, ulica Piastów Śląskich 1
Zarządca: Zamek Książ w Wałbrzychu Sp. z o.o.

LAUR przyznano za wieloletnią, kompleksową opiekę nad jednym z największych zespołów zamkowych w Polsce, zmierzającą do poprawy stanu obiektu, za systematycznie prowadzone prace badawcze, remontowe i konserwatorskie oraz podporządkowanie ruchu turystycznego wartościom zabytkowym obiektu.

Początek potężnemu kompleksowi zamkowo-rezydencjalnemu, jednemu z największych zachowanych na terenie Polski, dała średniowieczna siedziba książąt świdnickich. W latach 1288–1291 powstał pierwotny zamek górny, na południu wzniesiono niezależnie ufortyfikowany zamek dolny. Powstawanie kolejnych części założenia związane było ze zmianami właścicieli. W latach 1483–1490 powstało skrzydło południowe zwane Skrzydłem Macieja. W roku 1509 obiekt znalazł się w posiadaniu rodu von Hochbergów. Po zakończeniu wojny trzydziestoletniej siedzibę rodu przekształcono w okazałą barokową rezydencję z ogrodami w stylu francuskim. W pierwszej połowie XVIII wieku powstało reprezentacyjne skrzydło barokowe i urządzono dziedziniec honorowy. Mimo rozmachu prac zachowano znaczną część zamku z okresu piastowskiego. Druga znacząca przebudowa założenia miała miejsce w latach 1908–1923. Powstały wówczas dwa neorenesansowe skrzydła, wieża zamkowa osiągnęła wysokość 47 metrów i została zwieńczona kulistym hełmem. Nową formę otrzymały zamkowe tarasy. Po konfiskacie założenia przez nazistów w 1941 roku zrealizowano trzecią przebudowę, która przypadła na lata 1943–1945. Zamek planowano przeznaczyć na siedzibę sztabu i naczelnego wodza III Rzeszy. Niedokończone prace modernizacyjne polegały na wykuciu pod zamkiem systemu podziemnych tuneli. Zniszczono część wystroju. Również roczny pobyt Armii Czerwonej nie przysłużył się rezydencji. Opuszczony w 1946 roku obiekt został dodatkowo splądrowany i zdewastowany przez szabrowników.

W 1956 roku opuszczony zamek został otoczony opieką wojewódzkiego konserwatora zabytków. Za punkt zwrotny przyjmuje się rok 1958, w którym rozpoczęto konsekwentne i systematyczne prace budowlano-restauratorskie zmierzające do przywrócenia całemu kompleksowi jego dawnej świetności. W 1974 roku rozpoczęto prace konserwatorskie koncentrujące się na barokowym i klasycystycznym wystroju wewnątrz. W 1991 roku właścicielem założenia została Gmina Wałbrzych, która powołała spółkę Zamek Książ odpowiedzialną za zarządzanie całym założeniem.

Po wielu latach pracy i doświadczeń w badaniach nad obiektem jako punkt odniesienia w pracach konserwatorsko-restauratorskich przyjęto ostatnią fazę wielkiej przebudowy zamku z lat 1908–1923, gdy budowla otrzymała historyzujący kostium. W latach 2013–2018, opierając się na analizie zdjęć archiwalnych, wymieniono pokrycie dachowe z blachy miedzianej na dachówkę ceramiczną. Zachowano przy tym oryginalną geometrię połaci dachowych, wymieniając jedynie w niezbędnym zakresie zniszczone elementy więźby. W roku 2018 przeprowadzono remont konserwatorski korytarza i pomieszczeń pierwszego piętra. Na podstawie badań stratygraficznych przywrócono historyczną kolorystykę z początku XX wieku, odnowiono i uzupełniono stiuki, wymieniono także powojenną stolarkę na wzorowaną na historycznej i odtworzono drewnianą boazerię. W latach 2019–2020 przeprowadzono konserwację polichromii ściennej odkrytej podczas prac budowlanych w Sali Krzywej. Na ścianie z oryginalnym kominkiem, gdzie zachowały się największe fragmenty malowideł, dokonano ich rekonstrukcji. Na pozostałych ścianach wyeksponowano zabezpieczone odkrywki. Wyjątkową ozdobą założenia są tarasy ogrodowe ukształtowane na początku XX wieku, których dekoracja rzeźbiarska mocno ucierpiała podczas działań wojennych w 1945 roku. W latach 2019–2020 przeprowadzono renowację fontann: Bogini Flory, z Hippokampami i Kaskadowej.

Dzięki modernizacji poprawiającej bezpieczeństwo zwiedzających udostępniono tunele wydrążone pod zamkowym kompleksem w latach 1944–1945. Wewnątrz zachowane zostały oryginalne elementy dokumentujące stan, w którym prace zostały przerwane. W jednej z odnóg znajduje się miejsce pamięci poświęcone zatrudnionym do prac więźniom KL Gross Rosen.

Na zamku Książ wciąż trwają badania i prace. W 2020 roku wyremontowano ganek północnego muru granicznego – tzw. ganek rycerski. Do usprawnienia obsługi licznych zwiedzających zaadaptowano stary budynek gospodarczy, w którym urządzono kasy i sklep muzealny, a nad wejściem do tuneli wybudowano nowoczesny w formie pawilon. Nieustająca troska o złożony kompleks zabudowy, wyposażenia i zbiorów to efekt wytrwałości zespołu zamkowych pracowników, konserwatorów, ekip budowlanych, a także lokalnego samorządu. Od 2015 roku w porozumieniu z Muzeum Narodowym we Wrocławiu realizowany jest program wystawienniczy *Metamorfozy Zamku Książ*. Pozwala on na wyeksponowanie części zbiorów, które przetrwały wojenną zawieruchę, a także eksponatów korespondujących z wnętrzami zamku. Stopniowo wnętrza nabierają blasku, przypominając o swej dawnej świetności.

1, 3. Dachy zamku górnego | Fot. Archiwum Zamku Książ w Wałbrzychu Sp. z o.o.

2. Fontanna Bogini Flory | Fot. Archiwum Zamku Książ w Wałbrzychu Sp. z o.o.

4. Zamek górny – widok założenia od południowego zachodu | Fot. Grzegorz Grajewski, NID OT we Wrocławiu

5

6

5. Fontanna z Hippokampami
6. Dachy i górne kondygnacje dziedzińca zamkowego
7-8. Wnętrza zamkowe
Fot. 5-8 | Archiwum Zamku Książ w Wałbrzychu Sp. z o.o.

7

8

9

9. Zamek górny
10. Zamek dolny
Fot. 9–10 | Krzysztof Czartoryski, NID OT we Wrocławiu

10

11–12. Dachy zamku górnego
13. Fontanna Kaskadowa
14. Fontanna z Hippokampami
Fot. 11–14 | Krzysztof Czartoryski, NID OT we Wrocławiu

15

15–16. Wnętrza zamkowe

17. Mur północny, tzw. zwierzyniec

Fot. 15–17 | Krzysztof Czartoryski, NID OT we Wrocławiu

16

17

LAUREAT

KAMIENICA MODERNISTYCZNA

woj. śląskie | Częstochowa, aleja Tadeusza Kościuszki 14
Właściciel: Mariusz Etryk

LAUR przyznano za długoletnią, właściwą opiekę nad zabytkiem, regularne podejmowanie prac konserwatorskich i remontowych, wykonywanych z dbałością o zachowanie oryginalnych elementów wyposażenia oraz za wyróżniającą się postawę właściciela, konsekwencję i wrażliwość na wartości zabytkowe obiektu.

Czynszowa kamienica mieszczańska została wzniesiona w latach 1931–1933, a jej właścicielem był przedsiębiorca budowlany Józef Moczygęba. Stanowi ona przykład luksusowej zabudowy mieszkaniowej wynajmowanej przez najzamożniejszych mieszkańców Częstochowy – elitę miasta: dyrektorów przedsiębiorstw i fabryk, inżynierów, bankowców, adwokatów i notariuszy. Najdroższe lokale znajdowały się na piętrze. W kamienicy zaaranżowane zostały wielopokojowe apartamenty wyposażone w kanalizację, pokoje kąpielowe i toalety. Każdy apartament posiadał dwa pokoje służbowe i dwa wejścia: od frontu i od kuchni. Podczas okupacji niemieckiej, w kwietniu 1941 roku lokatorzy kamienicy pochodzenia żydowskiego zostali wykwaterowani do częstochowskiego getta. Ich mieszkania zostały zajęte przez Niemców i volksdeutschów. Od 1932 roku aż po początek XXI wieku budynek znajdował się w rękach rodziny Sędziewskich. Od 2002 roku właścicielem kamienicy jest Mariusz Etryk – przedsiębiorca i miłośnik historii, który odziedziczył kamienicę.

Zaprojektowana przez architekta Mieczysława Grotta kamienica jest przykładem budowli modernistycznej. Czterokondygnacyjnej części głównej towarzyszą dwie niesymetryczne oficyny: dłuższa od północy i krótsza od południa. Wielospadowy dach nad budynkiem głównym zwieńczono od frontu schodkową attyką. Na poziomie pierwszego i drugiego piętra fasady znajdują się dwa wykusze, pomiędzy nimi rozpięto balkony z metalowymi balustradami. Na poziomie przyziemia urządzone zostały trzy lokale usługowe. W oknach suterenu zamontowane są kute żelazne kraty. Na osi głównej kamienicy znajduje się przełot bramny prowadzący na wewnętrzne podwórze, z zachowaną oryginalną kutą bramą. Wewnątrz budynku zachowanych jest wiele cennych elementów wyposażenia: kute balustrady klatek schodowych, oryginalna stolarka okienna i drzwiowa, schody z białego marmuru na klatce schodowej budynku głównego. Wewnątrz mieszkań zachowane są dębowe parkiety, posadzki ceramiczne i ozdobne piece kaflowe.

W latach 2005–2020 w obrębie budynku zrealizowane zostały prace budowlano-konserwatorskie nacechowane troską i pieczołowitością w zachowaniu i zabezpieczeniu oryginalnej substancji zabytkowej. W roku 2005 przekształcono jeden z lokali użytkowych parteru na salon fryzjersko-kosmetyczny. Modernizacji dokonano z poszanowaniem oryginalnych elementów budynku. Ze względów funkcjonalnych zabytkowe skrzydła drzwiowe zostały zabezpieczone i są przechowywane w innym miejscu, a parkiet zabezpieczono przed uszkodzeniem, pokrywając go panelami. Pracom renowacyjnym poddano ozdobne piece kaflowe z ornamentowymi drzwiczkami.

W roku 2013 do elewacji frontowej dobudowano symetrycznie dwie pary schodów prowadzących do dwóch lokali użytkowych na wysokim parterze, które wyposażone zostały w kute balustrady nawiązujące stylistycznie do modernistycznych balustrad balkonów. Montażu drzwi wejściowych dokonano w otworach dostosowanych do geometrii okien. Uporządkowanie i stylistyczne scalenie otworów okiennych i drzwiowych lokali użytkowych przyziemia i prowadzące doń symetryczne schody nie naruszyły zabytkowego charakteru elewacji frontowej.

Od sierpnia 2019 do września 2020 roku przeprowadzono kompleksowy remont elewacji. Remont obejmował wymianę parapetów zewnętrznych, malowanie farbą zabezpieczającą obróbkę blacharskich, rynien, rur spustowych i elementów balustrad. Odtworzony został mosiężny zdrój na elewacji oficyny północnej, oczyszczono i pomalowano drewniane okna klatek schodowych. Skuto głuchość tynki, które zostały uzupełnione, a powierzchnie ścian pomalowano na kolor biały. Cokół kamienicy został pokryty szlachetnym tynkiem w kolorze antracytowym. Na podstawie przeprowadzonych badań ustalono obecną kolorystykę kamienicy, charakterystyczną dla modernistycznych budynków mieszkalnych z pierwszej połowy XX wieku.

Obecny wygląd budynku to efekt wieloletnich starań i prac konserwatorskich regularnie prowadzonych przez właściciela obiektu. Podjął on również starania zmierzające do przebudowy pobliskiego torowiska tramwajowego w celu zminimalizowania negatywnego wpływu linii tramwajowej na stan techniczny ścian kamienicy. Kompleksowość działań połączona z należytą dbałością o detale sprawiają, że kamienica przy alei Kościuszki 14 jest najlepiej zachowanym zabytkowym budynkiem modernistycznym w Częstochowie. Podczas prac nad zachowaniem walorów zabytkowych budynku nie zapomniano również o jego historii i dawnych mieszkańcach. W 2020 roku na elewacji frontowej zamontowano tablicę informacyjną dotyczącą historii kamienicy.

1. Elewacja frontowa kamienicy
 2. Balkon w elewacji podwórzowej
 3. Krata balkonowa
 Fot. 1-3 | Mariusz Etryk

4

4–6. Obiekt w trakcie prac remontowych
Fot. 4–6 | Mariusz Etryk

5

6

7. Elewacja frontowa

8. Tylne elewacja kamienicy

9. Przelot bramny

Fot. 7-9 | Ewa Waryś, NID PT w Katowicach

10–11. Balkony elewacji podwórzowych | Fot. Ewa Waryś, NID PT w Katowicach

12. Skrzydło bramy wjazdowej | Fot. Mariusz Etryk

13. Fragment klatki schodowej | Fot. Ewa Waryś, NID PT w Katowicach

14. Ozdobny piec kaflowy | Fot. Ewa Waryś, NID PT w Katowicach

15

15. Wnętrze lokalu usługowego | Fot. Mariusz Etryk
 16. Strop piwnicy | Fot. Mariusz Etryk
 17. Fragment posadzki ceramicznej | Fot. Ewa Waryś, NID PT w Katowicach

16

17

Kościół rektorski Świętego Jana Chrzciciela w Gnieźnie – wyróżnienie w kategorii utrwalenia wartości zabytkowej obiektu | Fot. D. Mikulski, NID OT w Poznaniu

ZABYTEK
ZADBANY
2022

utrwalenie
wartości
zabytkowej
obiektu

LAUREAT

MAUZOLEUM RODU GÜTTLERÓW

woj. dolnośląskie | Złoty Stok, ulica 3 Maja
Właściciel: Gmina Złoty Stok

LAUR przyznano za powstrzymanie procesu destrukcji obiektu i przywrócenie pamięci o zmarłych, staranne prace konserwatorskie wykonane na podstawie kompleksowych badań oraz świadomą rezygnacją z estetycznej perfekcji na rzecz waloru autentyczności zabytku.

Budynek mauzoleum umiejscowiony na peryferiach dawnego cmentarza ewangelickiego powstał jako kaplica grobowa rodu Güttlerów – elity przemysłowców branży wydobywczej i chemicznej. Obiekt ufundowała Paulina Güttler po śmierci swojego męża – Wilhelma. Przyjmuje się, że budowla wzniesiona została w roku 1874, bezpośrednio po śmierci Wilhelma Güttlera. Oprócz niego w krypcie grobowca pochowanych zostało przynajmniej siedmioro innych członków rodu, w tym sama fundatorka – Paulina Güttler. Ostatnią osobą, która spoczęła w 1938 roku w krypcie mauzoleum, był wnuk Wilhelma – Wilhelm Güttler junior. Po drugiej wojnie światowej pozbawione należytej opieki mauzoleum niszczało wystawione na niekorzystne warunki atmosferyczne i powtarzające się akty wandalizmu. Zniszczeniu uległy tablice inskrypcyjne z nazwiskami pochowanych członków rodu, umieszczone po obu stronach wejścia. Sprofanowano szczątki pochowanych tam osób.

Mauzoleum wzniesiono z piaskowca na wysokim cokole z nieregularnych ciosów kamiennych. Wzniesiona na planie krzyża greckiego budowla jest zwieńczona kopułą na bębnie o wydatnym gzymsie. Centralny układ o starannie wyważonych proporcjach nawiązuje do wzorców antycznych oraz do architektury Andrea Palladia. Na fryzie belkowania kolumnowego portyku wejściowego umieszczono napis: *REQUIESCANT IN PACE – Niech spoczywają w pokoju*. Do wnętrza budowli prowadziły dwuskrzydłowe drzwi z dekoracyjnymi snycerskimi rozetami. Nad drzwiami znajdował się półkolisty świetlik z barwnym oszkleniem oprawionym w ołów. Na fotografiach archiwalnych widoczny jest metalowy krzyż wieńczący szczyt tympanonu wejściowego. W jednoprzestrzennym wnętrzu znajdował się ołtarz i ławy wykonane z białego marmuru. Z tego samego kamienia wykonano okładziny cokołu, obramienie portalu oraz posadzkę. Ponad cokołem wewnątrz kaplicy było tynkowane, a wysoko przesklepiona kopuła – zdobiona kasetonami. Od strony tylnej elewacji dobudowano niższy przedsionek stanowiący wejście

do dolnej krypty nakrytej sklepieniem krzyżowym. Wnętrze krypty było tynkowane, natomiast okładziny cokołu i posadzkę, podobnie jak w kaplicy, wykonano z białego marmuru.

Nadrzędnym celem przeprowadzonego w latach 2017–2019 kompleksowego remontu budowli było dążenie do zachowania jak największej ilości oryginalnej substancji zabytkowej, co wobec rozległych zniszczeń stanowiło duże wyzwanie konserwatorskie. Z uwagi na skalę przedsięwzięcia prace budowlano-konserwatorskie zostały podzielone na trzy etapy: „Dziedzictwo przodków”, „Wspólna przeszłość – wspólną przyszłością” i „Ku pamięci pokoleń – rewitalizacja zabytkowego cmentarza w Złotym Stoku”.

W pierwszym etapie oczyszczono, osuszono i wyremontowano elewacje, wzmacniając i uzupełniając część elementów kamiennych i ceglanych ścian oraz elementów pokrycia sklepienia kaplicy. Przeprowadzono hydrofobizację ścian i zabezpieczenia przed graffiti. Wykonano izolację kopuły oraz nowe pokrycie dachowe z blachy wraz z obróbkami. Przeprowadzono renowację zachowanej stolarki okiennej i istniejącej kraty, a brakujące zrekonstruowano. Na podstawie badań archiwalnych zrekonstruowano stolarkę drzwiową. Uzupełniono przeszklenia nadświetla i okien krypty. Skorygowano odprowadzanie wód opadowych i wykonano opaskę z kamieni wokół zewnętrznych ścian budynku. Naprawiono schody zewnętrzne, dokonano rekonstrukcji brakujących stopni, a także naprawiono przełamaną płytę grobową w krypcie.

W drugim etapie prac zakonserwowano i odrestaurowano kamienny detal elewacji. Przeprowadzono remont wnętrza kaplicy i krypty, który poprzedzono badaniami konserwatorskimi. Zakonserwowano i odrestaurowano tynki, marmurowe okładziny ścian obu pomieszczeń, ołtarz i przyściennie ławy. Podczas prac w krypcie mauzoleum natrafiono na osiem sarkofagów, z których pięć udało się zakonserwować i ponownie umieścić w mauzoleum.

W trzecim etapie pracami objęte zostało otoczenie mauzoleum. Wykonano remont ogrodzenia wraz z jego częściową rekonstrukcją. Uporządkowano teren wokół budowli, wytyczając i wykonując nawierzchnie ciągów spacerowych, wykonano nasadzenia. Zainstalowane zostało oświetlenie i monitoring.

Mauzoleum Güttlerów to szczególne miejsce w Złotym Stoku. Przypomina o potężnym rodzie, który w znacznym stopniu przyczynił się do rozwoju niewielkiego górniczego miasteczka. Jest również przykładem budowli opartej na znakomych europejskich wzorcach zaimportowanych do niewielkiej miejscowości, co potwierdza wysoką kulturę, wykształcenie i artystyczną świadomość fundatora.

1-3. Widok ogólny
 Fot. 1-3 | Archiwum Urzędu Miasta w Złotym Stoku

4. Początek prac przy elewacjach

5-6. Wnętrze kaplicy

7. Zdewastowane wnętrze krypty

Fot. 4-7 | Archiwum Urzędu Miasta w Złotym Stoku

8

8. Widok ogólny | Fot. Krzysztof Czartoryski, NID OT we Wrocławiu

9. Otoczenie mauzoleum | Fot. Piotr Roczek, NID OT we Wrocławiu

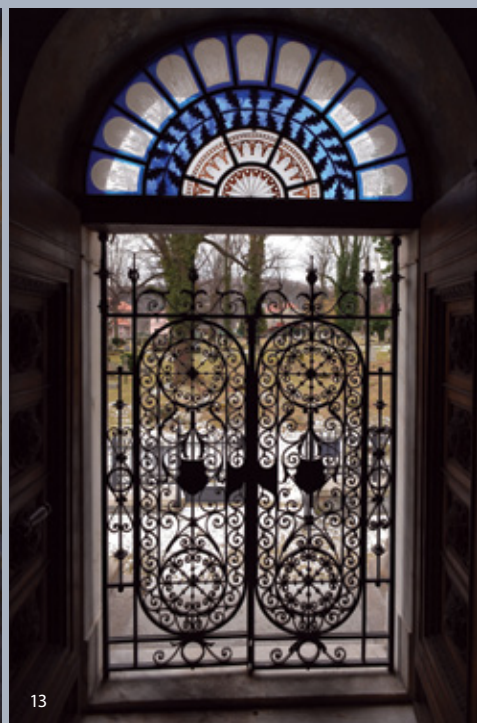
10. Detal kolumny portyku frontowego | Fot. Piotr Roczek, NID OT we Wrocławiu

9

10

11. Stolarka drzewiowa

12. Wnętrze kaplicy

13. Kuta krata wejścia do mauzoleum

14. Wnętrze krypty

Fot. 11–14 | Krzysztof Czartoryski, NID OT we Wrocławiu

15

15. Sklepienie kaplicy | Fot. Krzysztof Czartoryski, NID OT we Wrocławiu

16. Wnętrze krypty | Fot. Piotr Roczek, NID OT we Wrocławiu

17. Schody wewnętrzne | Fot. Piotr Roczek, NID OT we Wrocławiu

18. Detal portyku frontowego | Fot. Piotr Roczek, NID OT we Wrocławiu

16

17

18

WYRÓŻNIENIE

RATUSZ

woj. opolskie | Brzeg, Rynek 1
Właściciel: Gmina Brzeg

WYRÓŻNIENIE przyznano za utrwalenie zabytkowej materii i przywrócenie ratusza w przestrzeni miejskiej w jego renesansowej szacie, poprzedzone wykonaniem rzetelnych badań konserwatorskich.

Renesansowa siedziba rady miejskiej w Brzegu wzniesiona została w latach 1569–1577 na miejscu średniowiecznego ratusza zniszczonego w pożarze. Wykorzystując stare gotyckie mury poprzedniej budowli, znakomici włoscy architekci Jakub Parr i Bernard Niuron zaprojektowali budynek w formie pałacu miejskiego z wieżą zegarową, którą nadbudowano do 1577 roku. W późniejszym okresie w budynku wykonano jedynie kilka niewielkich przeróbek związanych z adaptacją niektórych sal na potrzeby administracyjne. W 1926 roku w południową fasadę ratusza wmurowano renesansowy portal pochodzący z jednej z brzeskich kamienic.

Brzeski ratusz jest przykładem renesansowej budowli użyteczności publicznej wzniesionej na planie wydłużonej podkowy otaczającej wewnętrzny dziedziniec. Dwukondygnacyjny budynek nakryty został dachem siodłowym. Najbardziej reprezentacyjna jest fasada zachodnia ujęta dwoma wieżami komunikacyjnymi, pomiędzy którymi znajduje się arkadowa loggia. Wieże nakryte są wysokimi hełmami z latarniami. Nad loggią, w połaci dachowej umiejscowiono trzy szczyty z esowatymi splywami. Nad całością budowli góruje wieża zegarowa, czworoboczna do poziomu dachu, wyżej ośmioboczna, zwieńczona hełmem z podwójną latarnią. Zarówno elewacje wież fasady zachodniej, jak również wieżę zegarową pokrywają pochodzące z XVII wieku dekoracje sgraffitii w formie ciosów diamentowych. Wewnątrz budynku najokazalszym pomieszczeniem jest Sala Rajców z zachowaną dekoracją malarską ścian i plafonu oraz Sala Stropowa z modrzewiowym sufitem z 1646 roku.

W 2014 roku rozpoczęto prace remontowo-konserwatorskie, poprzedzone badawczym rozpoznaniem stanu zachowania zabytku. W pierwszym etapie zrealizowane zostały prace związane z remontem dachu przy maksymalnym zachowaniu substancji historycznej. Na początku wyremontowane zostały hełmy obu wież fasady zachodniej. W latach 2017–2019 prace remontowe objęły więźby dachowe głównych części budynku. Przy wymianie zniszczonych elementów zachowano

historyczne przekroje i sposoby łączy ciesielskich, dopuszczając jedynie w niezbędnych przypadkach łączenia współczesne. Ze względu na stan zachowania konieczna okazała się całkowita wymiana ceramicznego pokrycia dachowego. Oryginalne elementy więźby, dachówki i gąsiory z pokrycia dachowego, a także zabytkowe żelazne okucia zostały zinwentaryzowane i zmagazynowane na poddaszu ratusza.

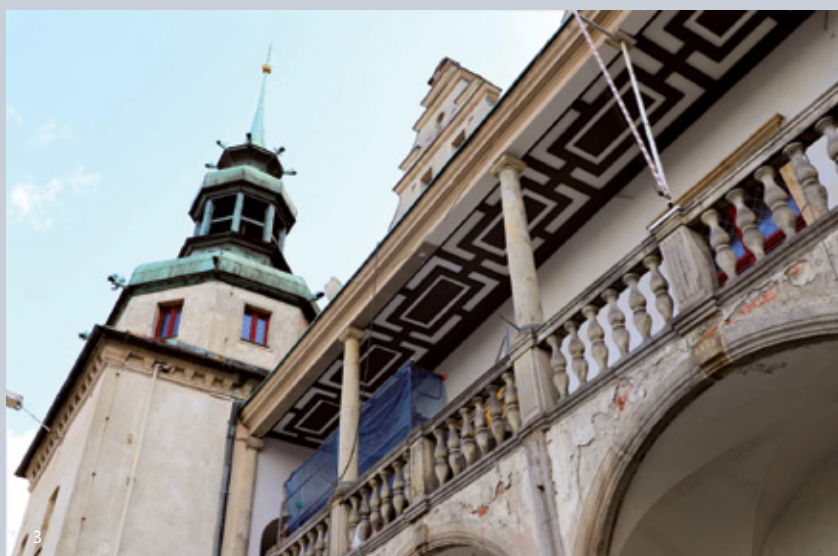
W 2019 roku rozpoczęto drugi etap prac, który objął remont elewacji, w tym również elewacji wieżowych. Na podstawie zachowanych fragmentów zrekonstruowane zostały sgraffita obu wież elewacji zachodniej i wieży zegarowej. Konserwacji wraz z częściową rekonstrukcją poddano XVII-wieczne polichromie znajdujące się pod gzymsem koronującym i wokół okien elewacji dziedzińcowych. Wyremontowano i zakonserwowano wykonane z piaskowca portale. Przeprowadzono remont schodów wejściowych od strony wschodniej i dziedzińca. Odrestaurowano drzwi zewnętrzne budynku. Remontowi poddano również nawierzchnię wewnętrznego dziedzińca.

Równolegle z pracami na zewnątrz budynku prowadzone były roboty budowlane i prace konserwatorskie w Sali Stropowej i Sali Lustrzanej polegające na remoncie parkietów wraz z odtworzeniem ich kompozycji. Zakonserwowano i odrestaurowano tynki sklepień i ścian, a także posadzki skarbca oraz sali w wieży zegarowej. W obrębie budynku wprowadzono udogodnienia dla osób niewidzących i niedowidzących. Po pracach gmach został udostępniony dla ruchu turystycznego, a w jego wnętrzu zaaranżowano ekspozycję prezentującą zawartość odnalezioną podczas remontu kapsuły czasu.

Ratusz w Brzegu od momentu wzniesienia w drugiej połowie XVI wieku poddawany był jedynie drobnym modernizacjom. Nagrodzone prace utrwaliły i wyeksponowały jego pierwotne renesansowe formy, cenne świadectwo historii miasta i regionu.

1. Ratusz z lotu ptaka | Fot. Archiwum Urzędu Miasta w Brzegu
2. Widok ogólny | Fot. Jan Andros
3. Loggia elewacji frontowej | Fot. Archiwum UM w Brzegu
4. Elewacja od strony dziedzińca | Fot. Archiwum UM w Brzegu
5. Sala Stropowa | Fot. Archiwum UM w Brzegu

6

6–7. Widok z lotu ptaka od północy i od północnego zachodu | Fot. Szymon Grzybowski, Tomasz Kubiak; Urząd Miasta w Brzegu
 8, 10. Wieże alkierzowe i loggia elewacji frontowej | Fot. Grzegorz Naumowicz, NID OT w Opolu
 9. Elewacja boczna | Fot. Grzegorz Naumowicz, NID OT w Opolu

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

11. Wieża ratuszowa
 12. Loggia
 13. Sala w wieży zegarowej
 14. Sala Rajców
 15. Portal w elewacji południowej
 16. Polichromie na elewacji od strony dziedzińca
 17. Wieża alkierzowa z zegarem słonecznym
 Fot. 11–17 | Grzegorz Naumowicz, NID OT w Opolu

17

WYRÓŻNIENIE

KOŚCIÓŁ REKTORSKI ŚWIĘTEGO JANA CHRZCIELA

woj. wielkopolskie | Gniezno, ulica Świętego Jana 1

Właściciel: Rektorat Kościoła Świętego Jana Chrzciciela w Gnieźnie

WYRÓŻNIENIE przyznano za utrwalenie autentyzmu cennego zabytku gotyckiej architektury sakralnej oraz wysoką jakość badań i prac konserwatorskich.

Kościół i klasztor ufundowano w 1243 roku, po sprowadzeniu do Gniezna zakonu bożogrobców, i ulokowano na przedmieściach ówczesnego miasta. Obecna świątynia wzniesiona została około połowy XIV wieku. Na przełomie XV i XVI wieku do korpusu kościoła dobudowano wieżę. W XVIII wieku budowla przeszła kompletny remont, podczas którego zatynkowano gotyckie polichromie. Po kasacji zakonu w 1821 roku kościół został przekazany protestantom. Przed rokiem 1849 kościół ponownie zaczął być użytkowany przez katolików. W trakcie przeprowadzonego w tym czasie remontu odsłonięto zatynkowane zabytkowe malowidła. W 1974 roku świątynia uzyskała status samodzielnej kościoła rektorskiego.

Kościół Świętego Jana jest orientowaną jednonawową budowlą gotycką murywaną z cegły, przykrytą dwuspadowym dachem, pokrytym dachówką typu mnich-mniszka. Niższe i węższe prezbiterium jest nieco starsze od korpusu nawy. Pierwotnie miało jedynie trzy okna. Kolejne trzy przebito w okresie późniejszym i obecnie każda z sześciu ścian prezbiterium jest doświetlona otworem okiennym. Najcenniejszym elementem wnętrza prezbiterium są gotyckie polichromie z drugiej połowy XIV wieku, wymalowane na cienkiej pobiałej wapiennej techniką *al secco*. Górna strefa polichromii, podporządkowana wykrojowi wysklepek wyznaczonych przez łuk sklepienia, zdobiona jest wizerunkami siedemnastu głów królów i proroków Starego Testamentu oraz głową kobiecą. Dolną strefę ścian prezbiterium zdobią kompozycje namalowane w dwóch pasach przedstawiające sceny z życia Chrystusa, Matki Boskiej, św. Jana Chrzciciela oraz postacie świętych. We wnękach i między scenami wymalowano tarcze z godłami bożogrobców i przedstawienia klęczących zakonników.

Wzniesiona w drugiej połowie XIV wieku czteroprzęsłowa nawa jest od zachodu flankowana czworoboczną wieżą. Krzyżowo-żebrowe sklepienie oparto na wspornikach o bogato rzeźbionej dekoracji figuralnej. Od południa wejście do świątyni ujęto w gotycki portal wymurowany z profilowanej cegły. Portal północny, barokowy pochodzi z XVII wieku. Zewnętrzne ściany korpusu nawy i prezbiterium zostały opięte szkarpami.

Prace remontowo-konserwatorskie, które trwały od lipca 2018 do listopada 2019 roku, poprzedzone zostały wnikliwymi badaniami archiwalnymi, rozpoznaniem stanu zachowania budynku i analizami konserwatorskimi. Za cel nadrzędny uznano zachowanie wszystkich oryginalnych gotyckich elementów architektonicznych budowli oraz konserwację cennych polichromii z uwzględnieniem wcześniej przeprowadzonych zabiegów konserwatorskich zrealizowanych w latach: 1920, 1960–1965 i 1980. Po analizie wyników badań, w 2017 roku przyjęto program prac budowlano-konserwatorskich. Na jego podstawie w obrębie elewacji usunięto zasolone cegły i spoiny, dokonując niezbędnych uzupełnień. Całość powierzchni oczyszczono parą wodną pod ciśnieniem. Uzupełniono również ubytki w węgarach otworów okiennych wykonanych ze sztucznego kamienia.

Wzmocniona została drewniana konstrukcja dachu, a elementy, które uległy destrukcji zostały wymienione. Następnie całość została odgrzybiona i zaimpregnowana. Nowe odeskowanie pokryto papą, a następnie nową dachówką ceramiczną typu mnich-mniszka. Analogicznym pracom poddana została konstrukcja hełmu wieży kościelnej, który następnie pokryto nową blachą miedzianą. Uszkodzone rynny zdemontowano i wymieniono na nowe, również z blachy miedzianej. W miejscu skorodowanych wykonano nowe obróbki blacharskie. Poddano konserwacji zamontowane na szczycie dachu i wieży żelazne krzyże i złożoną kulę. Założono instalację odgromową. Pracami remontowo-konserwatorskimi objęty został również mur oporowy okalający kościół.

Wewnątrz kościoła, w prezbiterium, pracami konserwatorskimi objęte zostały witraże, które oczyszczono, wymieniono zniszczone ołowiane profile, sklejono i uzupełniono szkła oraz uszczelniono przestrzenie pomiędzy ścianą i ramą okienną. Niewątpliwie ogromne wyzwanie konserwatorskie stanowiły prace przy zabytkowych polichromiach wykonanych na cienkiej pobiale wapiennej, które obejmowały wzmocnienie warstwy malarskiej, oczyszczenie jej powierzchni z zabrudzeń, ekstrakcję wosku ze struktury malowideł, usunięcie przemalowań, odsolenie metodą jonową, uzupełnienie ubytków w pobiale oraz odtworzenie ubytków w warstwie malarskiej, a następnie zabezpieczenie polichromii przed wilgocią. W przypadku polichromii wykonanych na wyprawie tynkarskiej zdołających ościeża okien wzmocniono i podklejono oryginalne tynki oraz pobiałę, oczyszczono powierzchnię, następnie usunięto przemalowania, uzupełniono ubytki w warstwie tynku i w warstwach malarskich. Podobnym zakresem prac zostały objęte polichromie wykonane na podłożu ze sztucznego kamienia.

Dzięki przeprowadzonym kompleksowym pracom remontowo-konserwatorskim, które objęły nie tylko bryłę kościoła i jego wnętrze, ale również otoczenie, uzyskano efekt wyjątkowej spójności i autentyczności substancji zabytkowej gnieźnieńskiej świątyni. Z ogromną dbałością zakonserwowane zostały unikatowe w skali kraju polichromie, które podkreślają integralność zabytkowej architektury sakralnej.

1. Widok ogólny
2. Fragment muru oporowego
3. Widok na prezbiterium
- 4, 6. Zabytkowe polichromie
5. Portal wejścia bocznego
7. Sklepienie prezbiterium

Fot. 1-7 | Archiwum Rektoratu Kościoła Świętego Jana Chrzciciela w Gnieźnie

8

9

8. Widok ogólny od południowego wschodu | Fot. Radomiła Banach, NID OT w Poznaniu

9. Wejście w elewacji południowej | Fot. Daniel Mikulski, NID OT w Poznaniu

10. Prezbiterium | Fot. Daniel Mikulski, NID OT w Poznaniu

11. Sklepienie nawy | Fot. Daniel Mikulski, NID OT w Poznaniu

12. Więźba kościelnej wieży | Fot. Radomiła Banach, NID OT w Poznaniu

10

11

12

13

14

13. Współczesny witraż i gotyckie polichromie | Fot. Daniel Mikulski, NID OT w Poznaniu

14–15. Polichromie gotyckie | Fot. Radomiła Banach, NID OT w Poznaniu

16. Mur oporowy przy kościele | Fot. Archiwum Rektoratu Kościoła Świętego Jana Chrzciciela w Gnieźnie

17. Okulus w południowej elewacji wieży kościelnej | Fot. Radomiła Banach, NID OT w Poznaniu

15

16

17

WYRÓŻNIENIE

PTASZARNIA, ALTANA, MUR OGRODZENIOWY W ZESPOLE ZABUDOWY OGRODU ZOOLOGICZNEGO

woj. dolnośląskie | Wrocław, ulica Zygmunta Wróblewskiego 1-5
Właściciel: ZOO Wrocław Sp. z o.o.

WYRÓŻNIENIE przyznano za przyjęcie właściwych rozwiązań konserwatorskich oraz zachowanie w maksymalnym stopniu oryginalnych, zróżnicowanych elementów konstrukcji i detali architektonicznych przy pozostawieniu pierwotnej funkcji obiektów zabytkowych.

Ptaszarnia, altana i mur ogrodzeniowy należą do najstarszej części wrocławskiego ogrodu zoologicznego. Ptaszarnia zaprojektowana przez Carla Schmidta jest jednym z najpiękniejszych budynków zoo. Jej uroczyste otwarcie nastąpiło w 1889 roku. Pawilon łączy wejściową część murowaną i korpus o lekkiej, stalowej konstrukcji, z przeszklonym dachem. Portal wejściowy z boniowanymi kolumnami dekorują płaskorzeźby papugi i przepiórki. Efektowną ozdobę jasnego przestronnego wnętrza stanowi bujna egzotyczna roślinność oraz centralnie usytuowana fontanna kaskadowa. W 1945 roku budynek został uszkodzony w czasie działań wojennych. W lipcu 1949 roku został ponownie udostępniony zwiedzającym. W latach powojennych przy korpusie wymurowano kilka wtórnych przybudówek, w 1976 roku od strony południowej dobudowano wolierę dla orłów.

Położona niedaleko ptaszarni altana jest przykładem drewnianej architektury ogrodowej. Wybudowana została w 1892 roku nad stawem urządzonej bez mała trzydzieści lat wcześniej jako siedlisko ptactwa wodnego. Obiekt wzniesiono w konstrukcji słupowej na wysokim ceglany cokole obłożonym tufem wulkanicznym. Konstrukcję altany podkreśla bogata dekoracja snycerska.

Mur ogrodzeniowy wrocławskiego zoo od strony ulicy Wróblewskiego powstał około 1863 roku i w latach 80. XIX wieku. Ogrodzenie wzniesione zostało z cegły maszynowej z detalem architektonicznym z betonu, cementowej szlichty i tynku. W górnych partiach zamontowano kute kraty ozdobione maskami lwów. Część muru sięgająca mostu Zwierzynieckiego stanowiła jednocześnie ścianę woliery dla ptaków drapieżnych i sów. Na tym odcinku umieszczono datę 1897 i rzeźbę orła.

W 2019 roku, w momencie przystąpienia do prac remontowo-konserwatorskich wszystkie trzy obiekty znajdowały się w złym stanie technicznym. Rozpoczęcie prac wykonawczych poprzedzone zostało kwerendą historyczną i zebraniem materiału ikonograficznego. Przeprowadzone zostało rozpoznanie konserwatorskie

i stratygraficzne służące przywróceniu oryginalnej kolorystyki obiektów, detali architektonicznych i elementów wystroju. Budynek ptaszarni wymagał również prac modernizacyjnych, aby sprostać współczesnym wymogom hodowli i ekspozycji ptaków. Pierwszy etap prac polegał na demontażu wtórnych wolier ptaszarni, ogrodzeń, części przybudówek i komina kotłowni. Ustabilizowano i zaizolowano fundamenty budynku. Oczyszczono powierzchnię kamiennego cokołu, odsolono, uzupełniono ubytki, przeprowadzono hydrofobizację. Naprawiono spękania i przemurowano zniszczone partie ścian zewnętrznych. Usunięto zniszczone tynki elewacyjne, zdezynfekowano miejsca zagrzybione, wykonano uzupełnienia wypraw. Zakonserwowano i uzupełniono uszkodzony detal architektoniczny, a brakujące elementy zostały odtworzone. Zakonserwowano płaskorzeźby portalu w fasadzie. Całość scalono kolorystycznie. Odrestaurowano główne drzwi wejściowe, wymieniono parapety oraz stolarkę okienną, wzorując się na historycznej. Wnętrze zostało pomalowane z odtworzeniem fryzu patronowego. Przeprowadzono konserwację fontanny. Wymieniono instalację grzewczą, wodno-kanalizacyjną, elektryczną i wentylacyjną, wprowadzając nowoczesne systemy przyjazne środowisku. Wprowadzono nową aranżację wnętrza składającą się z trzech dużych szklanych wolier. Na miejscu poprzedniej, wtórnej posadzki położono nową z cienkowarstwowego betonu, spójną kolorystycznie z całością wnętrza. Wprowadzono murale o charakterze edukacyjnym.

Remont altany wymagał wzmocnienia konstrukcji i fundamentów. Ze względu na daleko posunięty stopień destrukcji wymieniono dębową podwalinę i część balustrad. Zachowane drewniane elementy budowli zostały oczyszczone ze starych powłok malarskich i pokryte bezbarwnym olejem. Wyremontowano drewnianą podłogę i zainstalowano system odprowadzania wód opadowych z wnętrza obiektu. Odtworzono detale snycerskie, drewniane balustrady i poręcze, wykonano nowe schody z szarego granitu śląskiego. Nawiązując do oryginalnego wzoru, wymieniono ceramiczne pokrycie dachu. Prace konserwatorskie wykonano z dbałością o użycie tożsamy lub zbliżonych do oryginałów materiałów i gatunków drewna. W obrębie muru ogrodzeniowego zdemontowano elementy wtórne, wzmocniono i zaizolowano fundamenty. Lico ceglane zostało oczyszczone, wymieniono wadliwie wykonane spoiny, naprawiono pęknięcia. Zniszczone wyprawy tynkarskie zostały uzupełnione. Odtworzono brakujące fragmenty muru i detalu, stosując materiały o zbliżonych parametrach, posłużono się też cegłą odzyskaną z rumowiska. Odtworzono ceramiczną rzeźbę orła. Oczyszczono i zabezpieczono metalowe elementy ogrodzenia. Odtworzono brakujące detale i maski lwów.

Wrocławskie zoo jest najstarszym i największym ogrodem zoologicznym w Polsce. Ta wciąż rozwijająca się instytucja zachowała na swoim terenie wartościowe architektonicznie obiekty, których forma świadczy o niezwykłym rozmachu w okresie tworzenia ogrodu. Przeprowadzone prace stanowią odzwierciedlenie sztuki konserwatorskiej i budowlanej połączonego z rozwiązaniami wynikającymi z wymogów funkcjonalnych stawianych tego typu instytucjom.

1

2

3

1. Fragment muru ogrodzenia zoo | Fot. Bartosz Żmuda, Creoproject Sp. z o.o.

2. Betonowy detal ogrodzenia | Fot. Bartosz Żmuda, Creoproject Sp. z o.o.

3. Drewniany detal altany | Fot. Bartosz Żmuda, Creoproject Sp. z o.o.

4-5. Ptaszarnia | Fot. Krzysztof Czartoryski, NID OT we Wrocławiu

6. Mur ogrodzenia | Fot. Krzysztof Czartoryski, NID OT we Wrocławiu

7. Altana drewniana | Fot. Krzysztof Czartoryski, NID OT we Wrocławiu

4

5

6

7

8

8. Pawilon ptaszarni
 9. Wnętrze ptaszarni z fontanną
 10. Fontanna kaskadowa w ptaszarni
 Fot. 8–10 | Krzysztof Czartoryski, NID OT we Wrocławiu

9

10

11

12

13

11. Portal wejściowy ptaszarni

12. Detal konstrukcji szklanego dachu ptaszarni

13. Ozdobny detal konstrukcji altany

13. Aranżacja wnętrza ptaszarni

14. Mur ogrodzenia zoo

15. Kuta krata muru

16. Altana – widok ogólny

Fot. 11–16 | Krzysztof Czartoryski, NID OT we Wrocławiu

14

15

16

17

*Fort pancerny 52A „Łapianka” w Krakowie – wyróżnienie w kategorii rewitalizacji przestrzeni kulturowej i krajobrazu
| Fot. Halina Rojkowska-Tasak, Zarząd Budynków Komunalnych w Krakowie*

ZABYTEK
ZADBANY
2022

rewaloryzacja
przestrzeni
kulturowej
i krajobrazu

LAUREAT

CMENTARZ Z OKRESU PIERWSZEJ WOJNY ŚWIATOWEJ

woj. małopolskie | Błonie
Posiadacz: Powiat Tarnowski

LAUR przyznano za kompleksowy charakter prac, które objęły wszystkie elementy cmentarza – ukształtowanie terenu, nagrobki i ogrodzenie, za wzorowy charakter działań na każdym etapie prac, dbałość o historyczną zieleń, autentyczność formy i kompozycji przestrzennej.

Cmentarz wojenny w Błoniu o powierzchni 0,14 hektara został zaprojektowany i założony w latach 1915–1917 w ramach prac VI Okręgu Cmentarnego Tarnów. Założeniu nadano numer 198 i nazwę Pagórki. Projekt cmentarza opracowany został przez wiedeńskiego rzeźbiarza Heinricha Scholza. Łącznie spoczęło na nim 312 żołnierzy: 208 z armii austro-węgierskiej i 104 żołnierzy rosyjskich, którzy polegli w czasie walk toczonych w okolicy, w grudniu 1914 i maju 1915 roku. Żołnierze zostali pochowani w siedmiu grobach wspólnych i 297 pojedynczych.

Usytuowany wzdłuż głównej drogi prowadzącej przez Błonie cmentarz założony został na planie prostokąta z półkolistym aneksem od strony wschodniej. Od strony frontowej założenie ogrodzono płotem z metalowych przęseł zamontowanych pomiędzy kamiennymi słupami nakrytymi betonowymi czapami. Z pozostałych stron ogrodzenie stanowi pełen mur kamienny. Wejście na teren cmentarza umieszczono od strony zachodniej w formie dwuskrzydłowej metalowej bramy z motywami krzyża łacińskiego. Główną dominantą założenia jest monumentalny, kamienny pomnik w kształcie krzyża na cokole – umieszczony w półkolistej, tylnej części nekropolii, na osi głównej alei. Na froncie pomnika znajduje się data: 1914–1915. Pomnik został zbudowany na niewielkim ziemnym kopcu i wyniesiony ponad poziom cmentarza. Powierzchnię cmentarza zajmują regularne rzędy mogił o zróżnicowanych formach, które można podzielić w następujący sposób: prostopadłościennych, betonowych steli z wyodrębnionym krzyżem łacińskim w licu; żeliwne krzyże maltańskie z motywem wieńca laurowego osadzone w betonowych postumentach; małe żeliwne krzyże lotaryńskie, również osadzone w betonowych postumentach. Na nagrobkach umieszczono owalne tabliczki personalizujące pochówki. Znane są nazwiska 122 pochowanych żołnierzy.

Założenie przez wiele lat było pozbawione opieki i troski, a wyremontowane zostało w latach 1996–1999. Ówczesne prace prowadzone z inicjatywy Ligi Ochrony Przyrody polegały na niwelacji terenu, naprawie krzyży, pomników i ogrodzenia.

Obecne prace poprzedzono przygotowaniem szczegółowego i kompleksowego programu konserwatorskiego i zrealizowano je w 2021 roku. Przeprowadzony remont ogrodzenia nekropolii obejmował oczyszczenie kamiennego muru z porostów, mchów i glonów. Usunięto również betonowe nakrywy. Całość została poddana dezynfekcji. Wykonano niezbędne przemurowania i uzupełnienia w obrębie substancji kamiennej i w spoinowaniu. Piętnaście nowych, betonowych nakryw wykonano przy użyciu specjalnie do tego celu przygotowanej metalowej formy. Konserwacji poddane zostały skrzydła bramy cmentarnej i metalowe przęsła ogrodzenia, które po demontażu oczyszczono, wyprostowano, założono w nich brakujące nity, zabezpieczono całość antykorozyjnie i powtórnie umieszczono w ogrodzeniu. Zabiegi konserwatorskie w obrębie pomnika polegały na jego oczyszczeniu, usunięciu wtórnych betonowych nawarstwień i wypełnieniu ubytków. Naprawiono także cokół i kamienny fundament. Metodą szalunku traconego odtworzono profil kopca pod pomnikiem. Poszczególne nagrobki zostały oczyszczone, a metalowe i żeliwne krzyże zostały zabezpieczone antykorozyjnie. Elementy betonowe zostały wzmocnione i zaimpregnowane. Pracami pielęgnacyjnymi objęto drzewostan klonowy znajdujący się na cmentarzu, uzupełniono nasadzenia o kolejne drzewa. Oczyszczono z samosiewów pas po zewnętrznej stronie cmentarza.

Kompleksowy charakter prac przeprowadzonych z poszanowaniem zarówno substancji zabytkowej, jak również osób, które znalazły w tym miejscu wieczny spoczynek, pozwolił na przywrócenie nekropolii w Błoniu jej dawnego charakteru. To ważny punkt na planie wsi, nie tylko przypominający o historii, ale również uświadamiający wszystkim żyjącym, jak cenny jest pokój.

1–3. Widok ogólny na cmentarz

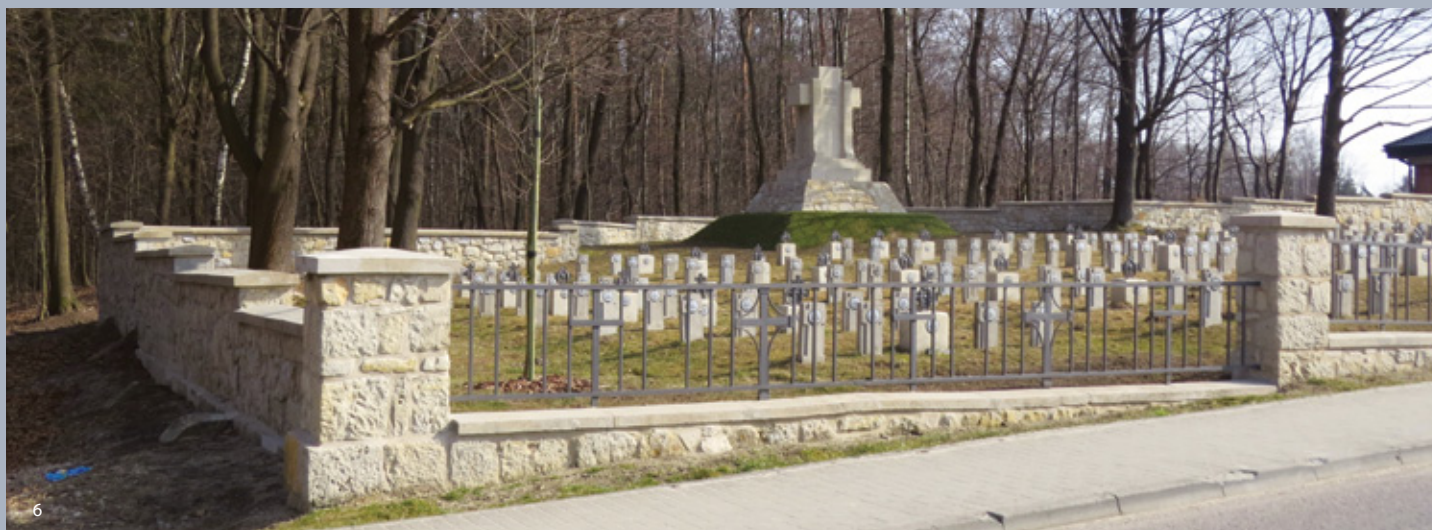
Fot. 1–3 | Józef Kuboń, Urząd Gminy Tarnów

4-5. Pomnik i ogrodzenie cmentarza | Fot. Józef Kuboń, Urząd Gminy Tarnów

6

7

6–8. Widok ogólny cmentarza
Fot. 6–8 | Józef Kuboń, Urząd Gminy Tarnów

8

10

10–11. Mogiły żołnierskie
 12. Widok ogólny od ulicy
 Fot. 10–12 | Andrzej Laskowski, NID OT w Krakowie

11

12

WYRÓŻNIENIE

WIEŻA WIDOKOWA WRAZ Z OTOCZENIEM

woj. zachodniopomorskie | Cedynia, ulica Tadeusza Kościuszki
Właściciel: Gmina Cedynia

WYRÓŻNIENIE przyznano za przywrócenie i udostępnienie punktu widokowego z zachowaniem wartości historycznych wieży i otoczenia, stanowiących istotny element krajobrazu kulturowego miasta.

Wieżę widokową w Cedyń wzniesiono za rządów burmistrza miasta Ernesta Eduarda Melchera w 1895 roku. Budowla powstała dla upamiętnienia mieszkańców miasta poległych w wojnach Prus z Danią w 1864 roku, z Austrią w 1866 roku i z Francją w latach 1870–1871. Nazwiska poległych cedyńian zostały umieszczone na granitowych tablicach, które zamontowano na zewnętrznych ścianach wieży. Oprócz tablic granitowych w późniejszym okresie umieszczona została niewielka żeliwna tablica z nazwiskiem żołnierza Kuhna poległego w 1903 roku w Chinach. 7 lipca 1895 roku obiekt został udostępniony zwiedzającym. Podczas walk w lutym 1945 roku wieża była wykorzystywana przez wojska Armii Czerwonej jako punkt obserwacyjny. Po wojnie budowla została uznana za obiekt o znaczeniu militarnym i do 1956 roku służyła jako strażnica Wojskom Ochrony Pogranicza. Wtedy też zdemontowane zostały tablice upamiętniające poległych. Po 1956 roku budowla została wyremontowana i udostępniona zwiedzającym.

Cedyńska wieża, z której roztacza się wspaniały widok na całe Żuławy Cedyńskie, ma 14 metrów wysokości i została podzielona na cztery kondygnacje. Stylem budowla nawiązuje do średniowiecznej architektury warownej. U podstawy znajduje się duży taras wymurowany na planie zbliżonym do kwadratu, oblicowany granitowymi ciosami, z przyporami. Na taras prowadzą szerokie granitowe schody opatrzone balustradami murowanymi z cegieł. Centralną część tarasu zajmuje cylindryczny trzon wieży oblicowany żółtą cegłą. Taras oraz platformę widokową na szczycie akcentuje wykonana z czerwonej cegły prosta balustrada z otworami markująca koronę średniowiecznych murów obronnych. Czerwonej cegły użyto również do wykonania ozdobnego fryzu umieszczonego w jednej trzeciej wysokości cylindrycznego trzonu, stylizowanego na ganek obronny z krenelażem oraz machikułami. Z tego samego materiału wykonano obramowania okien umieszczonych w górnej partii cylindrycznej budowli. Granitowe tablice poświęcone poległym umieszczone na zewnątrz, w dolnej części wieży, nie za-

chowały się. Pozostały po nich jedynie płyciny znaczące miejsca ich zamocowania. Pierwotnie dolną partię wieży zdobiła rzeźba przedstawiająca orła, po której zachował się jedynie wspornik. Obiekt był remontowany w 1956 i 1980 roku.

Prace remontowo-konserwatorskie połączone z rewaloryzacją otoczenia przeprowadzono w 2020 roku. Wykonano konserwację elewacji wieży polegającą na oczyszczeniu lic, naprawie spękań, usunięciu wtórnych fug cementowych i wymianie na fugi trasowo-wapienne. Usunięto wysolenia, uzupełniono ubytki w ceglach. Całość elewacji została scalona kolorystycznie. Wykonano nowe granitowe tablice pamiątkowe: na jednej umieszczono informację dotyczącą intencji wzniesienia wieży, a na drugiej herb Cedyń. Tynkowane pole po trzeciej tablicy pozostało puste. Posługując się archiwalnym materiałem ikonograficznym, wykonano replikę rzeźby orła z rozłożonymi skrzydłami, którą umieszczono nad jedną z tablic. Taras zabezpieczono przed wilgocią, zrekonstruowano brakujące elementy balustrady. Prace remontowe i renowacyjne wewnątrz obiektu polegały na oczyszczeniu ścian i pokryciu ich pobiałą, oczyszczeniu i zaimpregnowaniu posadzki ceramicznej. Wyremontowano klatkę schodową i wstawiono nowe, drewniane stopnie. Zamontowano nowy wyłaz domykający wyjście na górny taras widokowy.

Wykonano również remont i przebudowę murów oporowych w otoczeniu wieży. Uporządkowano i wyregulowano ciągi dla pieszych, dostosowując je dla osób z niepełnosprawnościami. Od strony skarpy zamontowano zabezpieczenie traktu pieszego poprzez wybudowanie murków i montaż łańcuchów. Ze zboczy wzgórza, na którym stoi wieża, usunięto samosiewy, zachowując drzewa na szczycie wzniesienia i aleję prowadzącą do obiektu. Wprowadzone zostały elementy małej architektury w postaci ławek, tablic informacyjnych i koszy na śmieci. Zamontowano oświetlenie oraz monitoring. Obiekt został również wyposażony w iluminację świetlną, która po zmroku wydobywa jego walory.

Wieża widokowa w Cedyń, która od ponad 120 lat stanowi historyczny symbol miasta, odzyskała swój dawny blask. Zrealizowane prace przywróciły walor estetyczny ceglano-kamiennych elewacji. Udostępniony taras widokowy wieży i rewitalizowane otoczenie przywróciły dawną funkcję zabytku.

1

2

3

1. Widok ogólny
 2. Granitowe schody podstawy wieży
 3. Ceglany detal tarasu i trzonu wieży
 4. Stolarka okienna
 5. Taras widokowy
 6. Widok z tarasu na podstawę wieży
 Fot. 1–6 | Anna Czerlikowska

4

5

6

7

7. Wieża wraz z otoczeniem
 8. Widok ogólny
 9. Zrekonstruowana figura orła
 10. Detal korpusu wieży
 Fot. 7–10 | Waldemar Witek, NID PT w Szczecinie

8

9

10

11

12

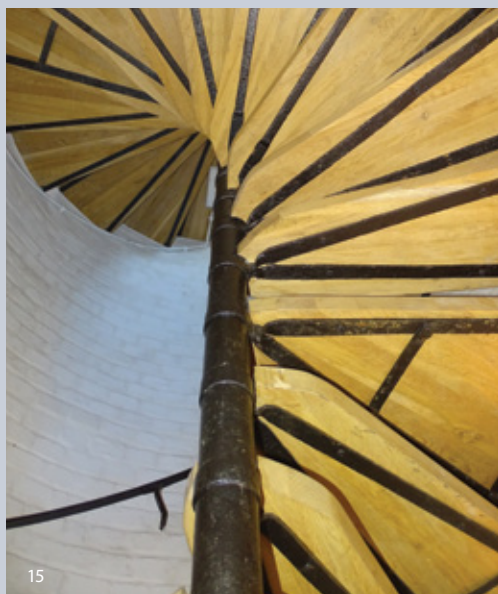

13

14

11. Zrekonstruowana figura orła | Fot. Waldemar Witek, NID PT w Szczecinie
 12. Tablica z herbem Cedyni | Fot. Waldemar Witek, NID PT w Szczecinie
 13. Korona wieży | Fot. Waldemar Witek, NID PT w Szczecinie
 14. Schody terenowe | Fot. Archiwum Urzędu Miejskiego w Cedyni
 15. Klatka schodowa wnętrza | Fot. Waldemar Witek, NID PT w Szczecinie
 16. Widok na wieżę i otoczenie | Fot. Waldemar Witek, NID PT w Szczecinie

15

16

WYRÓŻNIENIE

LAPIDARIUM NA DAWNYM CMENTARZU EWANGELICKIM

woj. zachodniopomorskie | Dołuje, ulica Daniela
Właściciel: Gmina Dobra

WYRÓŻNIENIE przyznane za uczynienie układu kompozycyjnego dawnego cmentarza wraz z konserwacją nagrobków i wykreowanie symbolicznego łącznika między dawną a współczesną społecznością lokalną.

Cmentarz ewangelicki w Dołujach założony został w połowie XIX wieku, na południowym krańcu wsi. Granice założenia wyznaczone zostały kamiennym murem. Po drugiej wojnie światowej założenie przez 10 lat (do 1955 roku) funkcjonowało jako cmentarz komunalny, następnie zostało wyłączone z użytkowania. Obecnie właścicielem terenu jest Gmina Dobra.

Założenie cmentarne w Dołujach zajmuje parcelę na planie zbliżonym do prostokąta, otoczoną murem z kamieni polnych zachowanym na odcinkach: północnym, południowym i wschodnim. Zachodnia część parceli jest wtórnie ogrodzona siatką. Od strony wschodniej na teren cmentarza prowadzą dwa wejścia zaakcentowane słupkami w kamiennym ogrodzeniu. W obrębie założenia zachowały się fragmentarycznie nagrobki i tablice upamiętniające osoby niegdyś mieszkające w Dołujach. W granicach cmentarnej parceli zachował się również starodrzew komponowany, który tworzą nasadzenia z gatunku jesion wyniosły, klon pospolity, lipa drobnolistna i szerokolistna, kasztanowiec biały, robinia akacjowa, klon jawor.

Podstawowym założeniem zrealizowanego w 2020 roku projektu budowy lapidarium w Dołujach było pozostawienie wszystkich elementów założenia w miejscu ich odnalezienia. Budowę lapidarium poprzedziła wnikliwa inwentaryzacja terenowa poparta analizą dokumentacji historycznej. W trakcie inwentaryzacji zarejestrowano 122 nagrobki i odkryto dodatkowo 54 mogiły, nieujawnione do tej pory na mapie zasadniczej cmentarza. Wszystkie fragmenty nagrobków, pomników, cokołów, steli i obramowań mogił zostały oczyszczone, skompletowane i scalone oraz poddane konserwacji. Renowacji poddano również zachowane krzyże z pochówków powojennych. Ponieważ dokumentacja archiwalna nie ujawniła czytelnego układu komunikacyjnego założenia, wprowadzono rozwiązania umożliwiające dojście do niemal wszystkich zachowanych pochówków. Obecny układ komunikacyjny oparty został na osi alei z żwirową nawierzchnią prowadzą-

cej od wejścia drugiej bramy. Pozostałe węższe ścieżki o nawierzchni żwirowo-gliniastej zapewniają dojście do poszczególnych mogił i pomników. Z uwagi na topografię cmentarza zaprojektowano także schody terenowe w postaci progów kamiennych, które dla bezpieczeństwa odwiedzających wykonane zostały z jasnego, wyraźnie czytelnego na tle gruntu granitu. Pomiędzy poszczególnymi stopniami zastosowano nawierzchnię żwirową. Przed wejściem do lapidarium oraz w świetle bram i furtki wykonano nawierzchnię z kostki granitowej.

Ważną część lapidarium stanowią usytuowane wzdłuż głównej alei, w narożniku zachodnim i północnym, dwa place. Jest to część założenia przeznaczona na ekspozycję elementów architektury cmentarnej odnalezionych na terenie założenia bez możliwości określenia ich pierwotnej lokalizacji bądź też odnalezionych poza obrębem cmentarza. Zabiegom remontowo-konserwatorskim poddane zostało również kamienne ogrodzenie. Uzupełniony i nadbudowany w kilku miejscach cmentarny mur uzyskał nowe zwieńczenie, a w miejscu funkcjonujących dwóch wejść zainstalowano kute z żelaza dwie bramy i furtkę. Zabiegom rewitalizacyjnym poddana została również zieleń porastająca założenie. Na początku usunięte zostały wszystkie krzewy zarastające cmentarz. Zachowany starodrzew został poddany zabiegom pielęgnacyjnym. Z braku informacji dotyczących oryginalnej kompozycji zieleni nasadzenia zostały uzupełnione gatunkami już występującymi na cmentarzu. Zastosowano nasadzenia zielenią średnio wysoką oraz zielenią niską, w postaci powierzchni dywanowych. Ponadto na terenie lapidarium zaprojektowano małą architekturę w formie granitowych ławek oraz dwóch okrągłych granitowych ław okalających pnie okazałych, starych drzew. Na zewnątrz lapidarium, przy bramie wschodniej zamontowano tablicę informacyjną z historią założenia.

Przeprowadzony kompleksowy remont, prace konserwatorskie i rewitalizacyjne na dawnym cmentarzu nie tylko uchroniły go przed dalszą dewastacją i zapomnieniem, lecz również stworzyły nowe jakościowo miejsce sprzyjające spacerom i chwilom zadumy. Nowa przestrzeń przypomina dzisiejszym mieszkańcom wsi historię oraz stanowi ważny element w procesie akceptacji zastanego dziedzictwa kulturowego Pomorza Zachodniego.

1

2

1. Widok ogólny

2. Wejście na cmentarz

3–6. Nagrobki

Fot. 1–6 | Archiwum Urzędu Gminy Dobra

3

4

5

6

7

7–8, 10. Widok ogólny cmentarza
 9. Tablica nagrobna
 Fot. 7–10 | Marta Żukowska-Bosy, NID PT w Szczecinie

8

9

10

11

12

13

14

11, 13, 14. Widok ogólny

12. Nagrobki

15. Tablica nagrobna

Fot. 11–15 | Marta Żukowska-Bosy, NID PT w Szczecinie

15

WYRÓŻNIENIE

FORT PANCERNY 52A „ŁAPIANKA”

woj. małopolskie | Kraków, ulica Forteczna 28
Zarządca: Zarząd Budynków Komunalnych w Krakowie

WYRÓŻNIENIE przyznano za utrwalenie kompozycji historycznej dzieła architektury militarnej oraz za przywrócenie oryginalnego ukształtowania i pokrycia terenu z użyciem tradycyjnych technik ziemnych i nasadzeń.

Pomocniczy fort pancerny Jugowice 52a zwany Łapianką stanowi element założenia obronnego dawnej Twierdzy Kraków – zespołu o unikalnych wartościach historycznych. Obiekt powstał w latach 1896–1902 dla wzmocnienia obrony południowej flanki twierdzy, umożliwiając kontrolowanie traktu wiedeńskiego – dzisiejszej ulicy Zakopiańskiej. Był jednym z 14 analogicznych obiektów uszczelniających zewnętrzny pierścień obrony miasta. Autorem projektu fortu Łapianka był prawdopodobnie inżynier Emil Gołogórski. W 1958 roku obiekt został opuszczony przez wojsko i przekazany na cele produkcyjne. Przez wiele lat mieściła się w tym miejscu wytwórnia napojów owocowych. W tym czasie wprowadzono liczne elementy, które częściowo zniekształciły pierwotną formę założenia. Do kaponier wjazdowej dobudowano wiatę portierni. Na bloku koszar, z którego usunięto wieże pancerne, zamontowano osiem metalowych zbiorników, a nad galerią strzelecką wzniesiono metalową nadbudowę. Do frontu budynku koszarowego dobudowano baraki i składy. W 2010 roku władze Krakowa zdecydowały o zlokalizowaniu na terenie założenia Muzeum i Centrum Ruchu Harcerskiego.

Założenie stanowi przykład międzypolowego fortu pancernego austriackiej szkoły fortyfikacyjnej rozplanowanego na planie półkola. Centralnym miejscem był plac broni zamknięty od czoła elewacją budynku koszarowo-bojowego i otoczony wałem z pozycjami strzeleckimi. Jedyne wjazd broniony kaponierą prowadził od strony północnej z dawnej drogi rokadowej odchodzącej od traktu wiedeńskiego. Piętrowy ceglano-betonowy blok koszarowo-bojowy osłaniała prostokątna kaponiera zapola wyposażona w obrotową wieżę obserwacyjną. Całość założenia otaczała fosa o profilu spłaszczonym od strony czoła i baraków i pełnym od strony sztywej. Główne uzbrojenie fortu stanowiły cztery wieże pancerne umieszczone na żelbetowym stropodachu budynku koszarowego wyposażone w armaty 8 cm M94. W poziomie parteru znajdowały się zewnętrzne schody prowadzące na wał, przebudowane w okresie powojennym. Na piętrze pomiędzy wieżami umieszczono schrony pogotowia dla artylerii, a po bokach magazyny amunicji.

W 2014 roku w momencie rozpoczęcia pierwszych prac remontowo-konserwatorskich obiekt znajdował się w bardzo złym stanie technicznym. Pierwsze działania polegały na rozbiórce obiektów przemysłowych. W 2015 roku, po uprzednich szczegółowych analizach archiwalnych, wykonany został remont konserwatorski bloku koszarowo-bojowego. Zakonserwowano ceglane elewacje, przywrócono pierwotne formy okien, wykonano repliki charakterystycznych elementów: blaszanych kołpaków nakrywających pancerne czasze i balustrady galerii strzeleckiej. W 2016 roku przeprowadzono remont placu broni i otaczającego wału piechoty, rekonstruując prawidłowe profile stoków, które wzmocniono geokratą i obsiano trawą. Zasadnicze prace dotyczące form ziemnych na zapolu fortu i fortowej zieleni przeprowadzono w 2018 roku. Wykonano wówczas reprofilację stoków wału i przeciwstoków fos. Przywrócono dostęp na wał w formie pochylni i metalowych schodów z drewnianymi stopnicami, których konstrukcja odwzorowana została na podstawie wyposażenia innych fortów Twierdzy Kraków. Wykonany został nowy system odwadniający; fragmenty starego odwodnienia odnalezione przy okazji prowadzonych prac odsłonięto i zakonserwowano. Przywrócono pierwotny kształt drogi dojazdowej do fortu, której nawierzchnię wykonano z kłińca – kruszywa kamiennego. Odkryte betonowe fundamenty podwójnej bramy fortecznej zostały zakonserwowane, częściowo odsłonięte, a częściowo uczynione w nawierzchni drogi. Ze względów komunikacyjnych zrekonstruowano kratę jedynie w dwóch segmentach bramy. Na potrzeby nowej funkcji założenia wprowadzono dodatkową, podziemną kubaturę, równoległą do zachodniej części bloku koszarowo-bojowego. Dodatkowe skrzydło otwiera się przestrzenie w kierunku wschodnim. Budynek istniejący i nowe skrzydło spięte zostały szklanym dachem, nakrywającym przestrzeń pomiędzy nimi. Nachylenie zarówno dachu szklanego, jak też dachu zielonego nowego budynku, wyposażonego w dwa rzędy okien połaciowych, jest zgodne z historycznym kątem nachylenia równi ogniowej. Przed wejściem zaaranżowano przestrzeń aktywności zewnętrznej z amfiteatralnie ukształtowanym miejscem spotkań. W ramach zagospodarowania terenów zielonych wokół fosy wykonano drogę techniczną do podziemnej trafostacji, tworząc dodatkowy ciąg spacerowy. W miejscu dawnej wartowni zbudowano parking o nawierzchni żwirowej. Profile zachowanej szerokiej fosy dostosowano do rosnących drzew, obrzeże stoku obsadzono zielenią przeszkodową. Na terenie fortu zachowano sukcesyjną zieleń wysoką. W powstałej przestrzeni o charakterze parkowym wprowadzono małą architekturę w formie tablic informacyjnych, ławeczek, koszy na śmieci, stojaków do rowerów, których stylizacja nawiązuje do charakteru architektury twierdzy. W rejonie wjazdu do fortu zainstalowano iluminację, która wydobywa architektoniczne walory fortu po zmroku.

W efekcie przeprowadzonych w latach 2014–2021 prac remontowych, konserwatorskich i aranżacyjnych w nowej przestrzeni parkowej wyeksponowano założenie fortu pancernego – element Twierdzy Kraków będącej jednym z najwybitniejszych architektonicznych dzieł fortyfikacyjnych w XIX-wiecznej Europie. Zrewaloryzowany fort zyskał nowe kulturalne, edukacyjne i rekreacyjne funkcje, a społeczność harcerska Krakowa nową przestrzeń dla swojej działalności.

1. Blok koszarowo-bojowy

2. Fosa wału piechoty

3–4. Ostróg bramny

5. Plac broni

6. Fosa

Fot. 1–6 | Halina Rojowska-Tasak, Zarząd Budynków Komunalnych w Krakowie

7

7. Wał piechoty | Fot. Halina Rojkowska-Tasak, Zarząd Budynków Komunalnych w Krakowie
 8. Widok na fort z lotu ptaka | Fot. Paweł Szczur, ZBK w Krakowie
 9–11. Fosa wału piechoty | Fot. Tomasz Woźniak, NID OT w Krakowie; Halina Rojkowska-Tasak, ZBK w Krakowie

8

9

10

11

12

12. Widok ogólny fortu | Fot. Konrad Obidziński, Zarząd Budynków Komunalnych w Krakowie

13. Nowa część założenia przeznaczona na centrum ruchu harcerskiego | Fot. Tomasz Woźniak, NID OT w Krakowie

14–15. Wnętrza bloku koszarowo-bojowego | Fot. Tomasz Woźniak, NID OT w Krakowie

16. Wnętrze nowej części z ekspozycją ścian bloku koszarowo-bojowego | Fot. Tomasz Woźniak, NID OT w Krakowie

13

14

15

16

Kamienica mieszczańska przy ulicy Rycerskiej 10 w Gdańsku – wyróżnienie w kategorii adaptacji obiektów zabytkowych | Fot. Tomasz Błyskosz, NID OT w Gdańsku

ZABYTEK
ZADBANY
2022

adaptacja
obiektów
zabytkowych

LAUREAT

KAMIENICA MIESZCZAŃSKA

woj. pomorskie | Gdańsk, ulica Rycerska 10

Właściciel: Gdańska Infrastruktura Wodociągowo-Kanalizacyjna Sp. z o.o.

LAUR przyznano za wzorowe prace restauratorskie kamienicy, wykonane z zachowaniem najwyższych standardów konserwatorskich, adaptację podporządkowaną walorom historycznym budynku i umiejętne wkomponowanie nowych funkcji w zabytkowy układ przestrzeni. Na szczególne uznanie zasługuje pietyzm w odтворzeniu detali na podstawie zachowanych relikwów i badań.

Kamienica wzniesiona została w drugiej ćwierci XVIII wieku jako dom mieszkalny i kantor browarnika. Pod koniec XVIII wieku w budynku częściowo zmieniono wystrój wnętrz, od frontu dobudowano przedproże, a do tylnej elewacji oficynę. Na przełomie XIX i XX wieku zmniejszono otwory okienne, wymieniając jednocześnie stolarkę. Działania drugiej wojny światowej oszczędziły budynek. Po 1945 roku wnętrze podzielono na mieszkania kwaterunkowe, wymieniono też więźbę dachową i po raz kolejny stolarkę okienną. W 2000 roku budynek przestał pełnić funkcję mieszkalną.

Wzniesiona na terenie Starego Miasta Gdańska kamienica jest przykładem nowożytnego budynku mieszczańskiego. Umieszczony na osi elewacji frontowej kamienny portal zdobią festony, liście akantu i pełnoplastyczne postaci mieszczan. Zwieńczony tympanonem szczyt budowli został ujęty wolutowymi spływami. Iluzjonistyczne okno zachowane na podwórzowej elewacji oficyny jest jednym z dwóch takich przykładów na terenie miasta. Mimo przeprowadzonych po 1945 roku prac adaptacyjnych obiekt zachował wiele elementów XVIII-wiecznego wystroju wnętrz, poczynając od sieni, gdzie przetrwała sztablaturowa dekoracja stropu oraz pozostałości holenderskich flizów na ścianach. W budynku zachowały się drewniane schody klatki schodowej z ozdobną balustradą, sztukatorski wystrój salonu, fragmenty polichromii ścian w poszczególnych pokojach. Zachowała się również znaczna część historycznej stolarki drzwiowej i drewniane stropy dylowe. Szczególną wartość posiadają barwne wystroje malarskie ścian, stropów i elementów stolarskich odkryte w większości podczas badań stratygraficznych przeprowadzonych na potrzeby rewaloryzacji obiektu.

Prace, które przywróciły dawną świetność kamienicy, rozpoczęto w 2016 roku gruntownymi badaniami architektonicznymi, konserwatorskimi i archiwalnymi.

Na ich podstawie przygotowano program prac remontowo-konserwatorskich. Podczas prac budowlanych wzmocniona została konstrukcja budynku. Słaba kondycja ścian magistralnych kamienicy nie pozwoliła na odtworzenie wielkości pierwotnych otworów okiennych. Ich kształt został uczytniony wewnątrz budynku poprzez pozostawienie w niszach okiennych pierwotnych belek nadproży. W tej sytuacji, opierając się na materiałach ikonograficznych, zdecydowano się odtworzyć zewnętrzną stolarkę okienną i drzwiową – efekt remontu budynku na przełomie XVIII i XIX wieku. Przywrócono historyczny wygląd fasady, konserwując zachowane elementy i odtwarzając brakujące fragmenty wystroju kamieniarsko-sztukatorskiego, a także wyprawę tynkarską, której nadano kolorystykę z końca XVIII wieku. Uczytniono pochodzący z około 1790 roku wystrój sieni, klatki schodowej, dawnego salonu oraz pomieszczeń na pierwszym i drugim piętrze. W sieni odkryto pierwotne opracowanie malarskie drewnianych schodów i stolarki drzwiowej, które odrestaurowano, podobnie jak pokryty sztukaterią strop. Przywrócono posadzkę z wapieni olandzkich. Wyjątkowego zabiegu dokonano, odtwarzając na jednej ze ścian wystrój z holenderskich flizów. Zachowane elementy zostały zakonserwowane, brakujące uzupełniono, dokonując w Niderlandach zakupu oryginalnych flizów z analogiczną dekoracją z końca XVIII wieku. W pokojach pierwszego i drugiego piętra zakonserwowano częściowo zachowane polichromie, uczytniając na ich podstawie całościowy wystrój pomieszczeń. Pracom konserwatorskim poddano trzy stropy dylowe, które zostały odciążone poprzez zastosowanie i wprowadzenie nad nimi stalowych kratownic. Prace restauratorskie objęły również kolebkowe sklepienia piwnic.

Zły stan techniczny wymusił konieczność częściowego rozebrania i przemurowania ścian magistralnych oficyny. Z uwagi na zachowaną dekorację w postaci okna iluzjonistycznego pozostawiono elewację tej części budynku, wzmacniając ją od wewnątrz stalową konstrukcją.

Kamienica została zaadaptowana do nowej funkcji – niewielkiego hotelu butikowego. Adaptacja budynku została całkowicie podporządkowana jego zabytkowym walorom, a nową funkcję wkomponowano w historyczny układ przestrzenny wnętrza, nie zakłócając go dodatkowymi podziałami. Zrezygnowano z wprowadzenia obowiązkowej zazwyczaj w obiektach hotelowych windy, a wymagane z racji nowej funkcji łazienki zostały zaaranżowane w tylnych częściach spoczników klatki schodowej, gdzie pod koniec XVIII wieku znajdowały się pomieszczenia gospodarcze. Pomieszczenia piwniczne zostały przeznaczone na salę konferencyjną. Przy klatce schodowej prowadzącej do piwnic znalazło się miejsce na ekspozycję kafli piecowych znalezionych podczas remontu i odzwierciedlających wystrój pomieszczeń z różnych okresów funkcjonowania budynku.

Przeprowadzone z ogromnym pietyzmem i konsekwencją specjalistyczne prace remontowo-konserwatorskie wydołyby cenne i unikalne walory zabytkowej kamienicy. Adaptacja do nowej, hotelowej funkcji została podporządkowana historycznemu układowi przestrzennemu zabytku.

1. Elewacja frontowa
 2-3. Fragment ściany w sieni
 4. Klatka schodowa
 5. Stolarka drzwiowa

Fot. 1-5 | Archiwum Gdańskiej Infrastruktury Wodociągowo-Kanalizacyjnej Sp. z o.o.

6

7

6. Sien
 7, 10. Pomieszczenia pierwszego pietra
 8, 11. Detal sufitu w sieni
 9. Fragment balustrady schodów
 Fot. 6–11 | Archiwum Gdańskiej Infrastruktury Wodociągowo-Kanalizacyjnej Sp. z o.o.

8

9

10

11

12

13

12. Fasada | Fot. Krystyna Babnis, NID OT w Gdańsku

13. Elewacja tylna i fragment oficyny z oknem iluzjonistycznym | Fot. Krystyna Babnis, NID OT w Gdańsku

14. Detal sufitu w sieni | Fot. Tomasz Błyskosz, NID OT w Gdańsku

15. Ozdobny fryz na ścianie pokoju pierwszego piętra | Fot. Tomasz Błyskosz, NID OT w Gdańsku

16. Drewniany strop dylowy | Fot. Krystyna Babnis, NID OT w Gdańsku

15

16

14

17

17. Sień | Fot. Dawid Linkowski, Archiwum Gdańskiej Infrastruktury Wodociągowo-Kanalizacyjnej Sp. z o.o.
18. Balustrada klatki schodowej | Fot. Tomasz Błyskosz, NID OT w Gdańsku

18

19

20

19. Fragment klatki schodowej | Fot. Dawid Linkowski, Archiwum Gdańskiej Infrastruktury Wodociągowo-Kanalizacyjnej Sp. z o.o.

20. Wnętrze pokoju na pierwszym piętrze | Fot. Tomasz Błyskosz, NID OT w Gdańsku

21. Wnętrze salonu | Fot. Dawid Linkowski, Archiwum GIWK Sp. z o.o.

21

WYRÓŻNIENIE

DOM WIEDEMANN

woj. pomorskie | Pruszcz Gdański, ulica Krótka 6
Właściciel: Gmina Miejska Pruszcz Gdański

WYRÓŻNIENIE przyznane za zachowanie historycznej formy przy wprowadzeniu nowej funkcji edukacyjnej i wystawienniczej oraz umiejętne dostosowanie obiektu zabytkowego do potrzeb osób z niepełnosprawnościami.

Budynek nazywany Domem Wiedemanna lub potocznie „pruszczańskim dworem” wzniesiony został na przełomie XVIII i XIX wieku. Do roku 1855 należał do rodziny Schlentherów, a potem Wiedemannów. Był wówczas miejscem spotkań pruszczańskiej elity, które zaowocowały między innymi inicjatywą budowy miejskiego lazaretu i koncepcją budowy cukrowni. Po śmierci właścicieli: Hermanna i Hugo Wiedemannów budynek przekazano gminie. Zaczął wówczas pełnić różne funkcje publiczne. W latach 30. XX wieku mieściła się w nim szkoła. Działania drugiej wojny światowej oszczędziły budynek. Po 1945 roku dom podzielono na siedem mieszkań komunalnych. W 2013 roku ze względu na zły stan techniczny obiekt wyłączono z użytkowania. W roku 2017 przystąpiono do prac mających na celu przywrócenie dawnej świetności reprezentacyjnemu budynkowi miasta.

Dwukondygnacyjny obiekt z niewielkim poddaszem założono na planie prostokąta, na fundamencie kamiennie-cegłanym, częściowo podpiwniczonym, i nakryto dachem mansardowym. Budynek wzniesiono w konstrukcji szkieletowej z tak zwanym podcieniem wgłębny – to unikalny, jedyny tego typu obiekt na obszarze Żuław Wiślanych. Centralny element elewacji frontowej stanowi podcień w postaci okazałej trzyosiowej wystawki wspartej na drewnianych jońskich kolumnach. Klasycystyczne zwieńczenie wystawki ma formę trójkątnego naczółka z eliptycznym oknem w tympanonie.

W latach 2017–2019 przeprowadzone zostały prace, których celem była nie tylko poprawa stanu technicznego budynku i rewaloryzacja jego formy architektonicznej, ale również adaptacja do nowej funkcji kulturalno-edukacyjnej.

Remont budynku poprzedzono badaniami konserwatorskimi i oceną jego stanu zachowania. Ryglowa konstrukcja wymagała wzmocnienia i częściowej wymiany zniszczonych belek. Przeprowadzono renowację ceglanych kwater wypełniających szkielet budynku, z których część wymagała wymiany. Przywrócono jej his-

toryczną kolorystykę. Przy okazji wzmocniono fundament obiektu. W partii podcienia odrestaurowano kolumny, kamienną posadzkę, balustradę i schody, przywrócono historyczną formę zwieńczenia okien. W tylnej, wschodniej elewacji przywrócono dwie lukarny piętra i zlikwidowano wtórnie wybity otwór drzwiowy. Zły stan techniczny stolarki okiennej wymusił jej całkowitą wymianę z zastosowaniem kopii opartych na oryginalnych historycznych wzorcach. Zachowaną historyczną stolarkę klasycystycznych drzwi frontowych poddano renowacji. Nowa funkcja obiektu wymusiła wprowadzenie w elewacji północnej nowych drzwi. Zastosowany nietypowy materiał – aluminiowa konstrukcja wypełniona mlecznym szkłem – stanowi celowy w tym miejscu kontrast ukazujący konieczną ingerencję w historyczną substancję zabytku. Przywrócono historyczne pokrycie dachu z ułożoną w koronkę dachówką karpiówką w kolorze naturalnej czerwieni.

Wewnątrz obiektu usunięto wtórne podziały, przywracając pierwotny XIX-wieczny układ przestrzenny z przelotową sienią i reprezentacyjnymi pomieszczeniami parteru. Wyremontowano podłogi i stropy. Gruntownej renowacji poddano klasycystyczną, drewnianą klatkę schodową z ozdobnymi rozetami na słupach balustrad. Posadzkę w sieni wykonaną z wapienia olandzkiego uzupełniono w niezbędnym zakresie nowymi płytkami z tego samego materiału. Poddano konserwacji zachowane drzwi wewnętrzne, a pozostałe otwory drzwiowe uzupełniono stolarką wzorowaną na historycznej. Na piętrze zachowano wewnętrzne okno krosnowe doświetlające jedno z pomieszczeń. Na podstawie badań stratygraficznych przywrócono historyczną kolorystykę ścian pomieszczeń.

Przeprowadzone kompleksowe prace przywróciły dawny blask najbardziej reprezentacyjnemu budynkowi XIX-wiecznego Pruszcza Gdańskiego, obiektowi kojarzonemu z jego ówczesnymi elitami i życiem społecznym. Jednocześnie na mapie miasta pojawił się nowy, bardzo potrzebny obiekt pełniący funkcje kulturalno-edukacyjne, stanowiący siedzibę Referatu Ekspozycji i Dziedzictwa Kulturowego Urzędu Miasta w Pruszczu Gdańskim. Ogromną popularnością cieszą się organizowane tutaj wystawy przypominające historię miasta.

1, 4. Widok ogólny

2. Podcień wgłębny

3. Fragment klatki schodowej

5, 6. Wnętrza budynku

Fot. 1-6 | Archiwum Urzędu Miasta w Pruszczu Gdańskim

7

7. Elewacja boczna i frontowa | Fot. Tomasz Błyskosz, NID OT w Gdańsku

8. Elewacja frontowa z podcieniem | Fot. Katarzyna Kopeć, Urząd Miasta w Pruszczu Gdańskim

8

9

10

11

9. Elewacja tylna | Fot. Agnieszka Potocka, Archiwum Urzędu Miasta w Pruszczu Gdańskim
 10. Okno wewnętrzne na piętrze | Fot. Tomasz Błyskosz, NID OT w Gdańsku
 11. Klatka schodowa | Fot. Tomasz Błyskosz, NID OT w Gdańsku
 12. Sala ekspozycyjna na parterze | Fot. Tomasz Błyskosz, NID OT w Gdańsku
 13. Kapitel kolumny podcienia | Fot. Tomasz Błyskosz, NID OT w Gdańsku

12

13

WYRÓŻNIENIE

SYNAGOGA, OBECNIE BUDYNEK BIBLIOTEKI

woj. wielkopolskie | Sompolno, ulica Piotrkowska 8

Właściciel: Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna w Sompolnie

WYRÓŻNIENIE przyznano za harmonijne powiązanie funkcji z pierwotnym charakterem wnętrza dawnej synagogi i zachowanie wysokich standardów prac konserwatorskich.

Początki obecności społeczności żydowskiej na terenie Sompolna sięgają końca XVIII wieku. Pierwszą, drewnianą synagogę wzniesiono w 1816 roku. Na jej miejscu w latach 1900–1910 powstał obiekt murowany. Prawdopodobnie budynek bożnicy nigdy nie został ukończony, o czym świadczyło pozostawienie go nieotynkowanego – fasadę jedynie przygotowano do założenia tynków i detali architektonicznych. Główny ciężar prac budowlanych objął wnętrze bożnicy, tak aby jak najszybciej mogła pełnić funkcje domu modlitwy. Podczas drugiej wojny światowej synagoga została ograbiona i zdewastowana. Część jej wyposażenia – głównie przedmioty rytualne – została ukryta przez Żydów. Odnalezione po wojnie, zostały przekazane do Muzeum Okręgowego w Koninie. Po 1945 roku budynek został przeznaczony na magazyn owoców i płodów rolnych. W 1993 roku synagogę odrestaurowano i przeznaczono na siedzibę biblioteki. Ówczesna adaptacja budynku została nagrodzona przez Generalnego Konserwatora Zabytków. Prace zgłoszone do obecnej edycji konkursu Zabytek Zadbany, poparte dodatkowymi badaniami konserwatorskimi, pozwoliły na wzmocnienie i uczynienie pierwotnej funkcji zabytku i scalenie jej z funkcją obecną.

Neoklasycystyczna budowla o bryle prostopadłościanu z trzyspadowym dachem wzniesiona została z cegły na betonowym fundamencie. Do głównej części budynku przylegają dwa aneksy, w których umieszczono klatki schodowe. Elewacja, obecnie tynkowana, jest trzykondygnacyjna, pięcioosiowa, zwieńczona trójkątnym naczółkiem. W przyziemiu elewacji frontowej mieści się troje drzwi, pomiędzy nimi dwa otwory okienne. Na pierwszej kondygnacji znajduje się pięć otworów okiennych, w tym dwa okulusy. Trójnawowe wnętrze budowli podzielono rzędami filarów; nawę główną zakończono absydą. Nad nawą główną znajduje się strop imitujący sklepienie kolebkowe, nad nawami bocznymi – stropy płaskie. W centralnej części ściany wschodniej znajduje się nisza – dawne miejsce przechowywania Tory, zwieńczona gwiazdą Dawida ujętą dwoma lwami. Ściany i sufity synagogi zdobione są sztukaterią w formie lizen i geometrycznych podziałów. W części południowej umieszczono klatkę schodową prowadzącą na empory,

które przecinają wysokie, zakończone łukiem otwory okienne. Taka aranżacja wnętrza sugeruje, że pierwotnie planowane było wnętrze bezemporowe. Schody i posadzki parteru zostały wykonane z lastryka.

Przeprowadzone w latach 2018–2019 prace remontowo-konserwatorskie objęły uszczelnienie izolacji przeciwwilgociowej poziomej w obrębie klatki schodowej. Wykonano nowe pokrycie dachu z papy termozgrzewalnej. Instalację grzewczą w budynku zmieniono z elektrycznej na centralne ogrzewanie. Zostały wyremontowane sanitariaty, wkomponowane w dyskretny sposób w strukturę budynku, oraz pomieszczenia socjalne i biurowe, którym nadano ascetyczny wystrój. W ten sam sposób zaaranżowano na parterze pomieszczenie kotłowni. Przebudowano piętro północnej klatki schodowej oraz znajdujący się na parterze gabinet dyrektora. Wykonane wcześniej badania stratygraficzne pozwoliły na ustalenie i odtworzenie pierwotnej kolorystyki wewnętrznych ścian synagogi, co wzmacnia efekt integralności i podkreśla autentyzm. Prace renowacyjne objęły również empory. Wymieniono stolarkę okienną i drzwiową na drewnianą z zachowaniem pierwotnego rozmieszczenia szczeblin. Oczyszczono i zakonserwowano podłogi i schody. Zamontowane oświetlenie oraz forma i układ regałów bibliotecznych tworzą spójną z wnętrzem całość. Przeprowadzona renowacja elewacji zachodniej i częściowo północnej pozwoliła na uporządkowanie ich artykulacji. Podczas prac remontowych zadbane również o otoczenie budynku. Niewielkie podwórze znajdujące się przy północnej elewacji świątyni zostało uporządkowane. Pełni ono obecnie funkcję lapidarium, w którym wyeksponowane zostały macewy pochodzące z miejscowych cmentarzy żydowskich.

Synagoga w Sompolnie to wyjątkowe miejsce, a jego obecna funkcja użytkowania pozwala przypomnieć, że żydowskie świątynie nazywane były również domami księgi. Atmosfera skupienia, wyciszenia i kontemplacji towarzyszą bibliotece przypominając o dawnym odczuciu odświętności tego szczególnego miejsca.

1

2

3

1–2. Stan synagogi przed adaptacją w 1993 roku | Fot. Archiwum Miejsko-Gminnej Biblioteki Publicznej w Sompolnie

3. Fasada budynku | Fot. Katarzyna Banasiak, M-GBP w Sompolnie

4–6. Wnętrza przed pracami konserwatorskimi i w ich trakcie | Fot. Katarzyna Banasiak, Katarzyna Janicka; M-GBP w Sompolnie

4

6

5

Przed pracami konserwatorskimi i w ich trakcie

7

8

9

10

7–9. Widok ogólny budynku
 8. Fragment fasady z wejściem głównym
 10. Lapidarium przy północnej elewacji budynku
 11. Empora
 Fot. 7–11 | Tomasz Łuczak, NID OT w Poznaniu

11

12

13

12. Widok ogólny wnętrza budynku
 13-14. Współczesna aranżacja wnętrza
 15. Widok na niszę – dawne miejsce przechowywania Tory
 Fot. 12-15 | Tomasz Łuczak, NID OT w Poznaniu

14

15

WYRÓŻNIENIE

SZPITAL, OBECNIE PAŃSTWOWA SZKOŁA MUZYCZNA

woj. lubuskie | Żagań, ulica Żelazna 1

Zarządca: Państwowa Szkoła Muzyczna I i II stopnia w Żaganiu

WYRÓŻNIENIE przyznano za adaptację dawnego szpitala do funkcji siedziby szkoły, przeprowadzoną z poszanowaniem historycznego materiału, z dbałością o zachowanie i uczytelnienie substancji zabytkowej, detalu i wystroju historycznego.

Będący obecnie siedzibą szkoły muzycznej zespół szpitalny wzniesiono w latach 1851–1859 z fundacji księżnej Doroty Talleyrand-Perigord, na miejscu nieużytkowanego i popadającego w ruinę szpitala średniowiecznego. Autorem projektu nowego szpitala i przebudowy znajdującego się nieopodal kościoła Świętego Krzyża był nadworny architekt księżnej – Leonhard Dorst von Schatzberg. Pracami budowlanymi kierował budowniczy Feller, nad wystrojem wewnątrz nowej placówki medycznej czuwała osobiście księżna Dorota. Szpital otaczał ogród, w części ozdobny, w części użytkowy. Kompleks architektoniczny składał się z kilku budynków. Oprócz bryły głównej szpitala w latach 50. XIX wieku wzniesiono neogotycki parterowy Domek Dzwonnika. W drugiej połowie XIX wieku, w pobliżu kościoła Świętego Krzyża, przy murze ogrodzenia powstała niewielka kaplica. W 1906 roku, w bezpośrednim sąsiedztwie budynku szpitala wzniesiono Dom Marii pełniący funkcję pensjonatu dla dziewcząt i szkoły z internatem dla chłopców. Po drugiej wojnie światowej w kompleksie ulokowany został szpital miejski. W 2006 roku zespół szpitala został przekazany Państwowej Szkole Muzycznej I i II stopnia w Żaganiu.

Szkoła muzyczna mieści się w trzech budynkach zabytkowego kompleksu szpitalnego: budynku głównym, dawnym Domu Marii i w budynku portierni, wzniesionym w 1. ćwierci XX wieku, w którym po drugiej wojnie światowej mieściła się stacja pogotowia ratunkowego.

Dawny budynek szpitala to budowla neogotycka, dwukondygnacyjna, na wysokim podpiwniczeniu, wzniesiona z kamienia i cegły na planie prostokąta, z dwoma skrzydłami bocznymi. Całość bryły rozczłonkowanej licznymi ryzalitami nakryta została osobnymi dachami dwuspadowymi. Licowane kamieniem łamanym i cegłą elewacje mają bogaty detal architektoniczny. Nad wejściem głównym umieszczono w elewacji północnej duże okno ozdobione maswerkiem, nad wejściem

w elewacji południowej – tablicę z nazwiskiem fundatorki i datą 1851. Wewnątrz obiektu zachował się bogaty neogotycki wystrój: sztukaterie i polichromie ścian i sklepień, ozdobna stolarka drzwiowa, snycerka stropów, witraże i posadzki. Część budynku przy skrzydle wschodnim zajmuje kaplica Świętej Doroty, której wystrój jest repliką wnętrza pobliskiego kościoła Świętego Krzyża.

Kolejny obiekt w zespole obecnej szkoły to dawny Dom Marii, z trzema kondygnacjami w części środkowej i podwyższonymi skrzydłami bocznymi. Całość rozczłonkowanej bryły nakrywają dachy dwuspadowe. Na pokrytych tynkiem strukturalnym elewacjach wyróżnia się detal z cegły klinkierowej. Trzeci budynek – dawna portiernia – jest obiektem dwuczłonowym, murowanym z cegły, z oszczędnym detalem architektonicznym i dwuspadowym dachem w części głównej.

Rozpoczęte w 2014 roku prace budowlano-restauratorskie i adaptacyjne poprzedzone zostały szczegółowymi badaniami konserwatorskimi i kwerendą archiwalną, które umożliwiły sformułowanie właściwych wytycznych konserwatorskich. Remont obiektów powstrzymał ich destrukcję wynikającą z długiego wyłączenia z użytkowania. Zabiegom konserwatorskim poddane zostały elewacje, które wzmocniono strukturalnie, oczyszczono, uzupełniono zniszczone wątki ceglane. Usunięto wtórne tynki i fugi cementowe. Zniszczone elementy dekoracji architektonicznej uzupełniono, następnie całość scalono kolorystycznie i zabezpieczono przed niekorzystnym wpływem czynników atmosferycznych. Budynkom przywrócono pierwotną dyspozycję i historyczny wystrój wnętrz. Poddano restauracji bogato zdobioną stolarkę drzwiową z dekoracją maswerkową i odtworzono jej zniszczone elementy. Prace konserwatorskie i restauratorskie objęły również zdobienia malarskie korytarzy i klatek schodowych oraz dekoracje ścian i sklepień w tzw. gabinecie dyrektora. Drobiazgowym pracom poddane zostały wzorzyste kamienne posadzki znajdujące się w głównym obiekcie i dawnym Domu Marii. Na podstawie archiwaliów i zachowanych fragmentów profili zrekonstruowano maswerkowe kamienne okno znajdujące się nad głównym wejściem budynku dawnego szpitala. Nowa funkcja zespołu spowodowała wprowadzenie wielu współczesnych rozwiązań architektoniczno-budowlanych. Pomiędzy głównym budynkiem zespołu a dawnym Domem Marii wybudowano łącznik z windą i zewnętrzną klatką schodową. Nowe formy architektoniczne, wzniesione z użyciem stalowych konstrukcji wypełnionych szkłem, wyraźnie kontrastują z historyczną substancją zespołu, oddzielając współczesność od przeszłości. Rewitalizacji poddane zostało również otoczenie budynków, gdzie zachowano pierwotny układ przestrzenny placów i ciągów komunikacyjnych, a zachowany drzewostan i krzewy dodatkowo podkreślają walory zrewitalizowanego zespołu budynków.

Odrestituowany zabytkowy zespół dawnego szpitala, często zwany żagańskim Hogwartem, połączył piękno zabytkowej architektury, krajobrazu i muzyki.

1. Dom Marii

2–3. Dawny szpital

4–5. Korytarz parteru i zachowany wystrój ścian w budynku szpitala

Fot. 1–5 | Adam Żyworonek, azyworonek.pl

6

6. Siedziba szkoły w dawnym budynku szpitalnym | Fot. Adam Żyworonek, azyworonek.pl
 7. Dom Marii w zespole budynków szkolnych | Fot. Krzysztof Garbacz, NID PT w Zielonej Górze
 8. Współczesny łącznik między budynkami | Fot. Krzysztof Garbacz, NID PT w Zielonej Górze
 9. Detal na elewacji południowej dawnego szpitala | Fot. Krzysztof Garbacz, NID PT w Zielonej Górze

7

8

9

10

11

12

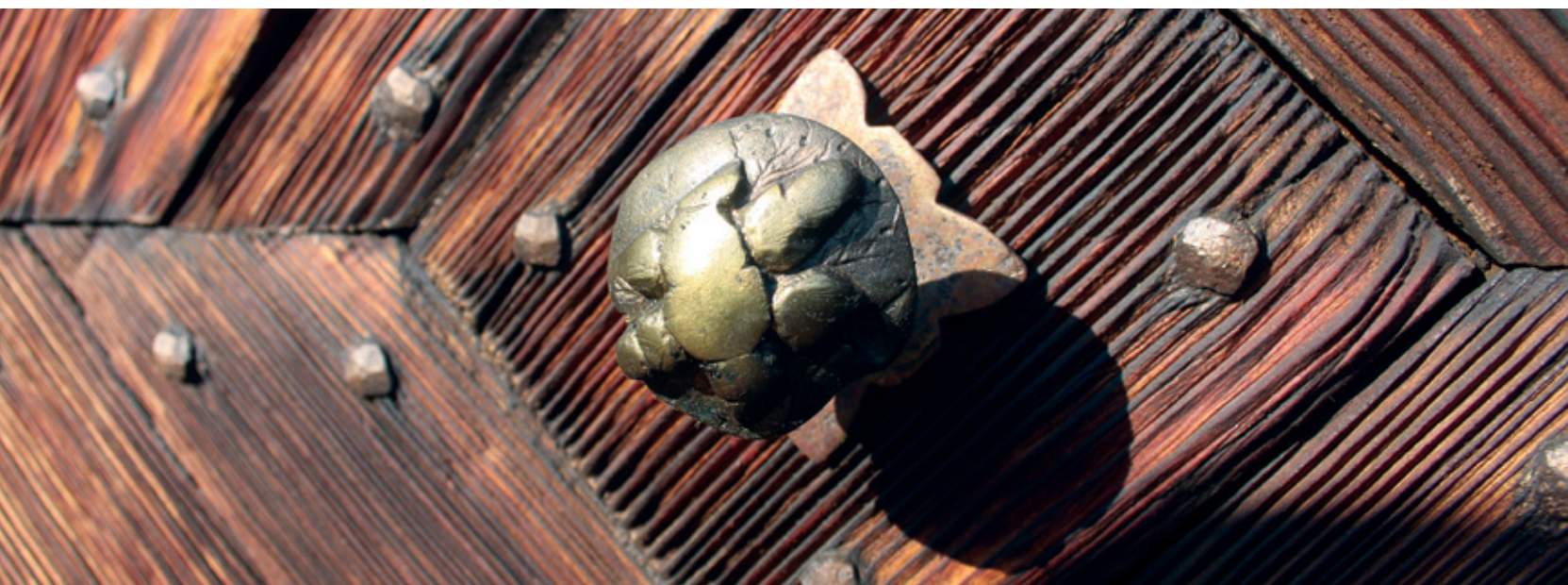
10–11. Korytarze parteru i piętra w głównym budynku szkolnym
 12. Stolarka drzewiowa na parterze
 13. Sala ćwiczeń w dawnym Domu Marii
 14. Okno w elewacji południowej budynku głównego
 Fot. 10–14 | Krzysztof Garbacz, NID PT w Zielonej Górze

13

14

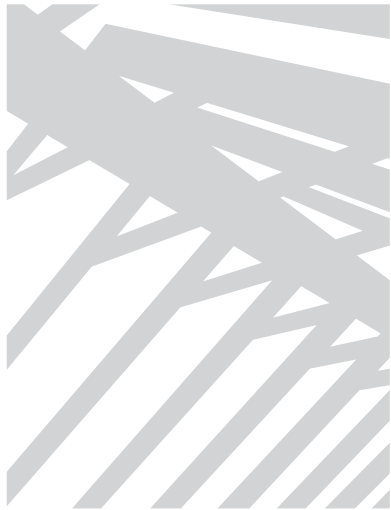

Kościół Oczyszczenia Najświętszej Marii Panny w Starymgradzie – wyróżnienie w kategorii architektury i budownictwa drewnianego
| Fot. Tomasz Łuczak, NID OT w Poznaniu

ZABYTEK
ZADBANY
2022

architektura
i budownictwo
drewniane

LAUREAT

DOM PODCIENIOWY

woj. wielkopolskie | Pызdry, Rynek 17
Właściciel: Gmina i Miasto Pызdry

LAUR przyznano za uratowanie ostatniego drewnianego domu podcieniowego wschodniej Wielkopolski, będącego również świadectwem tradycji tkactwa w Pyzdrach. Prace konserwatorskie zostały przeprowadzone z pietyzmem, poszanowaniem konstrukcji oraz oryginalnego detalu. Dzięki temu zachowano budynek o dużej wartości dla miasta i tożsamości kulturowej jego mieszkańców.

Jeden z najcenniejszych zabytków drewnianej architektury Wielkopolski znajduje się na terenie historycznego układu urbanistycznego Pyzdr. Usytuowany narożnikowo we wschodniej pierzei przyrynkowej został wzniesiony w 1768 roku. Dom powstał po kolejnym pożarze miasta, na piwnicach wcześniejszej zabudowy. Był budynkiem mieszkalnym, jednak zarówno lokalizacja w pierzei przyrynkowej, jak też sama forma architektoniczna podcienia pozwalały na pełnienie funkcji handlowej i rzemieślniczej. Od północy przylega do domu związany z nim konstrukcyjnie budynek dawnej piekarni, a od wschodu wymurowany na przełomie XIX i XX wieku budynek gospodarczy. Obiekt był wielokrotnie odnawiany i remontowany. Gruntowną restaurację przeszedł w latach 1956–1957. W latach 1957–1985 w budynku znajdowała się siedziba Muzeum Regionalnego w Pyzdrach. W kolejnych latach funkcjonowały tu piekarnia i sklep. W 2014 roku lokalny samorząd podjął działania mające na celu przywrócenie dawnego stanu obiektu. W 2019 roku gmina Pызdry zakupiła obiekt od prywatnych właścicieli z zamiarem ponownego przeznaczenia na cele muzealne.

Drewnianą otynkowaną bryłę budynku wybudowano na planie prostokąta, na kamiennym cokole. Dom wzniesiono w konstrukcji sumikowo-łatkowej. Konstrukcja więźby dachowej oparta jest na parze ram stolcowo-płatwiowych tworzących ścianę ryglową, umożliwiającą wydzielenie pomieszczeń na poddaszu. Od strony rynku, w elewacji frontowej umieszczono szczytowy podcień z trzema prostokątnymi oknami, wsparty na czterech okrągłych, drewnianych słupach z kostkowymi kapitelami. Wewnątrz zachowane są murowane z cegły piwnice z beczkowym sklepieniem, do których prowadzą zewnętrzne schody z podcienia. Wzniesiona od północy w konstrukcji ryglowej dobudówka dawnej piekarni, z dużym otworem drzwiowym i oknem wystawowym w elewacji frontowej, przykryta została dachem pulpitowym.

Prace renowacyjne obiektu realizowane były od roku 2017 i podzielone zostały na etapy. W pierwszej kolejności wzmocniono konstrukcję dachu budynku podcieniowego i wykonano nową więźbę nad przybudówką – dawną piekarnią. Wymieniono poszycie dachu obu budynków, zastępując je gontem świerkowym, który dla zabezpieczenia i trwałości pokryty został środkiem grzybobójczym, owadobójczym i ogniochronnym. Naprawiono również część stolarki okiennej i drzwiowej, zwracając uwagę na historyczne detale. Podczas pierwszego etapu piwnice zaadaptowano na cele muzealne z ekspozycją dotyczącą pierwszych Piastów. Zabytek został oficjalnie wpisany na Szlak Piastowski w Wielkopolsce.

W 2019 roku, po zakupie budynku przez gminę, rozpoczęto drugi etap prac budowlanych i konserwatorskich, który w przeważającym zakresie obejmował wnętrze zabytku. Na uwagę zwracają starania w zachowaniu oryginalnej substancji zabytkowej. Przeprowadzono renowację historycznej stolarki okiennej i drzwiowej. Nową odtworzono z zachowaniem oryginalnej konstrukcji i detalu. Zadbano o odpowiednią kolorystykę okien, okiennic i drzwi oraz historycznych zamków i okuć. Naprawiono klatkę schodową, która została poszerzona do pierwotnej powierzchni i zaizolowana wełną mineralną. Oczyszczono i uzupełniono tynki wewnętrzne, które następnie zostały pomalowane. Na poddaszu, w pomieszczeniu warsztatowym i pomieszczeniu biurowym wycyklinowano drewniane podłogi, które następnie pomalowano. Na werandzie wymieniono podłogę na drewnianą, a na piętrze w korytarzu ułożono nową. Wyremontowano znajdujące się na piętrze i na parterze sanitariaty. Dawne pomieszczenie piekarni zostało poddane dezynfekcji i dezynsekcji, a następnie zaizolowane. Wzmocniono i zaimpregnowano odkrytą podczas prac remontowych, rzadko spotykaną na tym terenie drewnianą konstrukcję szkieletową przybudówki, która została wyeksponowana. Na ściany położono nowe tynki, a na podłodze ceglana posadzkę. Zewnętrzne schody do dawnej piekarni i przed drzwiami budynku podcieniowego wykonano z częściowo ociosanych kamieni granitowych. Nowe elementy scalono kolorystycznie z zachowaną substancją historyczną.

Piwnice i parter budynku podcieniowego zostały przeznaczone na cele muzealne. Pomieszczenia poddasza służą spotkaniom edukacyjnym oraz pełnią funkcję niewielkiej galerii. W dawnej piekarni ulokowano kawiarenkę chętnie odwiedzaną przez mieszkańców miasta i turystów odwiedzających Pyzdry. Ogromnym wysiłkiem i determinacją władz samorządowych uratowano cenny obiekt zabytkowy i muzealny, który odzyskał swoje zabytkowe walory. Stał się on również istotnym elementem aktywizacji lokalnej społeczności w zakresie kultury i historii regionu i miejscem odkrywania tradycji.

1

1. Widok ogólny | Fot. Grażyna Juszczak, Urząd Miejski w Pzdrzy
 2. Stan po pracach w 2017 roku | Fot. Archiwum UM w Pzdrzy
 3. Przybudówka, dawna piekarnia | Fot. Grażyna Juszczak, UM w Pzdrzy
 4. Elewacja frontowa z podcieniem | Fot. Grażyna Juszczak, UM w Pzdrzy
 5. Wnętrze budynku | Fot. Joanna Frankiewicz, UM w Pzdrzy

2

3

4

5

6–11. Wnętrza budynku | Fot. Joanna Frankiewicz, Urząd Miejski w Pyzdrach

12

12. Widok ogólny
 13. Elewacja frontowa
 Fot. 12–13 | Teresa Palacz, NID OT w Poznaniu

13

14. Elewacja frontowa | Fot. Grażyna Juszcak, Urząd Miejski w Pyzdrach

15. Stolarka okienna przybudówki, obecnie pomieszczenie kawiarenki | Fot. Teresa Palacz, NID OT w Poznaniu

16. Przyziemie podcienia z wejściem głównym | Fot. Teresa Palacz, NID OT w Poznaniu

17. Elewacja frontowa przybudówki, wejście do kawiarni | Fot. Daniel Mikulski, NID OT w Poznaniu

18

18–19. Wnętrza budynku | Fot. Daniel Mikulski, NID OT w Poznaniu

20. Fragment korytarza i klatki schodowej | Fot. Joanna Frankiewicz, Urząd Miejski w Pyzdrach

21. Pomieszczenie piwniczne | Fot. Teresa Palacz, NID OT w Poznaniu

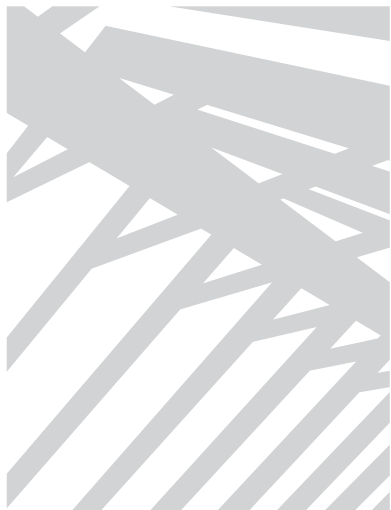
19

20

21

WYRÓŻNIENIE

CERKIEW GRECKOKATOLICKA ŚWIĘTYCH KOSMY I DAMIANA

woj. małopolskie | Bartne

Zarządca: Muzeum – Dwory Karwacjanów i Gładyszów w Gorlicach

WYRÓŻNIENIE przyznano za wzorowe utrzymanie i konserwację zabytku architektury drewnianej, który pełni ważną funkcję społeczną i muzealną. Należy podkreślić poprawność przyjętej metody działań, których podstawą były badania konserwatorskie.

Greckokatolicka cerkiew w Bartnem jest modelowym przykładem łemkowskiego budownictwa sakralnego o zachowanej formie z pierwszej połowy XIX wieku. Pierwotną świątynię wzniesiono najprawdopodobniej w połowie XVIII wieku. W 1842 roku cerkiew została przebudowana i w takiej formie przetrwała do dziś. Po wysiedleniu ludności łemkowskiej w 1947 roku w Akcji „Wisła” opuszczony obiekt stopniowo popadał w ruinę aż do drugiej połowy lat 60. XX wieku. Przejęta wówczas przez Państwowy Fundusz Ziemi cerkiew utraciła sakralną funkcję i została przeznaczona na cele muzealne. Generalny remont i adaptacja do nowej funkcji przeprowadzone zostały w latach 1968–1970. W 1978 roku dawna cerkiew wraz z otoczeniem włączona została do utworzonego rezerwatu ruralistyczno-architektonicznego obejmującego tradycyjną zabudowę wsi. Nieuregulowany stan prawny obiektu uniemożliwiał przeprowadzenie kompleksowych prac remontowo-konserwatorskich budynku. Regulacja prawno-własnościowa obiektu nastąpiła dopiero w 2018 roku. Przystąpiono wówczas do kompleksowych prac remontowo konserwatorskich. Obecnie cerkiew jest oddziałem Muzeum – Dwory Karwacjanów i Gładyszów w Gorlicach, samorządowej instytucji kultury województwa małopolskiego.

Cerkiew w Bartnem usytuowana jest na niewielkim wyniesieniu w centrum wsi. Orientowaną budowlę wzniesiono na fundamencie z kamienia, w konstrukcji zrębowej, z wieżą w konstrukcji słupowej dostawioną nad przedsionkiem zwanym prytworem. Ściany zbudowano z półokrągłaków zawęglowanych na rybi ogon, bez osłatek, i pobito gontem. Trójczłonowa bryła cerkwi z wyraźnie wyodrębnionym prezbiterium, korpusem nawowym i wieżą jest charakterystyczna dla drewnianej architektury cerkiewnej łemkowszczyzny. Wieża zwieńczona pozorną izbicą jest prawdopodobnie pozostałością pierwotnej budowli. Dachy cerkwi, o różnych wysokościach i kształcie, pobite są gontem. Nad prezbiterium

i nawą umieszczono ośmioboczne wieżyczki z baniastymi hełmami – cebulicami analogicznymi do hełmu wieży głównej i ze ślepymi latarniami. Do prezbiterium dobudowano od północy niewielką zakrystię. Od strony zachodniej, pod wieżą znajdują się jednoskrzydłowe główne drzwi wejściowe. Wnętrze nakrywają stropy zdobione polichromią. Z wyposażenia dawnej cerkwi zachowały się: późnobarokowy ikonostas z XVIII wieku, ołtarz boczny z ikoną Ukrzyżowania z 1798 roku oraz cenne XVIII-wieczne ikony z wizerunkami Matki Boskiej z Dzieciątkiem i Chrystusa Pantokratora. Otoczenie dawnej świątyni grodzi drewniany zrębowy płot z gontowym zadaszeniem.

Zakres prac rozpoczętych w 2019 roku objął remont dachu. Oczyszczono i wyremontowano poszycie, dokonując jego wymiany w niezbędnym zakresie i scalając kolorystycznie nowe gonty z zachowaną oryginalną substancją. Na koniec całość została zabezpieczona antygrzybiczo i przeciwpożarowo. Wymieniono skorodowane poszycie na cebulicach na nowe blachy ocynkowane. Oczyszczono powierzchnię krzyży wieńczących hełmy. Na nowo połączono ich rozspojone elementy, uzupełniono ubytki w detalach zdobniczych i pokryto patyną, a następnie transparentnymi substancjami antykorozyjnymi. Przeprowadzone w latach 2020–2021 prace remontowo-restauratorskie poprzedzone zostały analizą badań konserwatorskich przeprowadzonych w obiekcie pod koniec lat 60. minionego wieku. Na podstawie zachowanych pozostałości warstw malarskich odrestaurowano podkreślające charakter i styl budowli zewnętrzne polichromie wymalowane na wieży, wieżyczkach, gzymsach i obramieniach okiennych. Ze względu na wymogi bezpieczeństwa w całym budynku zmodernizowano instalację elektryczną, doposażając ją między innymi w detektor iskrzenia. Zmodernizowana została instalacja ochrony przeciwpożarowej oraz instalacja ochrony przepięciowej. W ten sposób budynek zyskał nowoczesny system ochrony w przypadku zagrożeń, które mogłyby spowodować jego zniszczenie. Modernizacja w zakresie instalacji została przeprowadzona nie tylko z myślą o bezpieczeństwie obiektu, ale również z uwzględnieniem dbałości o standardy konserwatorskie, tak by nie naruszyć substancji zabytkowej.

Znajdująca się na Szlaku Architektury Drewnianej w Małopolsce cerkiew w Bartnem to unikalny obiekt sakralnej architektury drewnianej Beskidu Niskiego zachowany w oryginalnej formie wraz z wyposażeniem. To przykład wzorowo konserwowanego i utrzymanego zabytku, świadka dramatycznych losów społeczności łemkowskiej. Funkcja muzealna obiektu skutkuje organizowaniem licznych wydarzeń o charakterze kulturalnym i edukacyjnym, a zabytek jest stale udostępniany zwiedzającym.

1. Widok ogólny
 2. Brama na dziedziniec, dawny cmentarz przycerkiewny
 3–4. Bryła cerkwi – zbliżenie
 Fot. 1–4 | Magdalena Zalesko, Muzeum – Dwory Karwacjanów i Gładyszów

5

5–6. Widok ogólny na bryłę cerkwi
7. Nagrobek na cerkiewnym cmentarzu
Fot. 5–7 | Andrzej Siwek, NID OT w Krakowie

6

7

8

8. Wnętrze cerkwi

9. Ikonostas

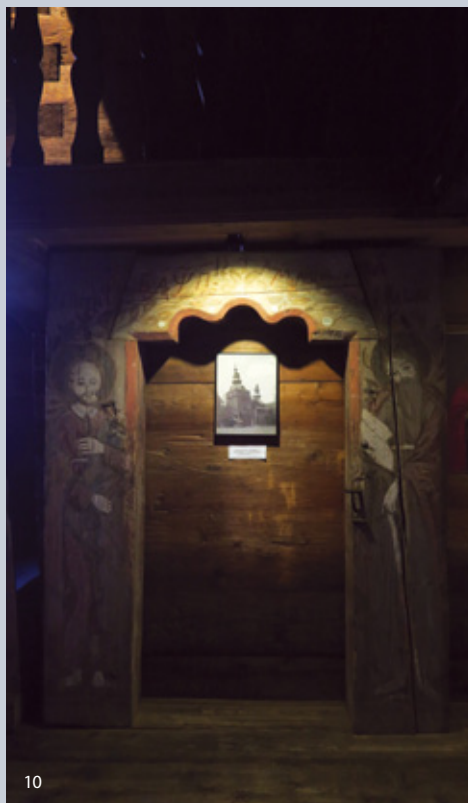
10. Odrzwia z nieistniejącej cerkwi w Nieznajowej

11. Fragment konstrukcji dachowej

Fot. 8–11 | Andrzej Siwek, NID OT w Krakowie

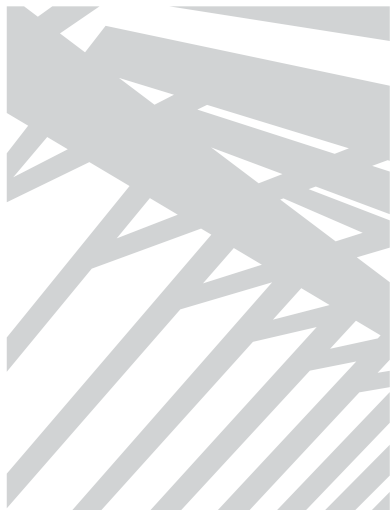
9

10

11

WYRÓŻNIENIE

CHATA JANA RAKA

woj. podkarpackie | Husów 1061
Właściciel: Gmina Markowa

WYRÓŻNIENIE przyznano za prace prowadzone z pełnym poszanowaniem autentyczności zabytku, przy użyciu tradycyjnych technik oraz z pietyzmem w zachowaniu oryginalnych elementów wystroju i wyposażenia. Na podkreślenie zasługuje stała dbałość lokalnej społeczności o utrzymanie i zachowanie obiektu.

Położona w niewielkiej podkarpackiej wsi Husów drewniana chałupa została wybudowana około 1720 roku. Przez długi czas należała do rodziny Szumców, z której pochodziła żona znanego w regionie poety i rzeźbiarza Jana Raka. Chałupa była zamieszkiwana przez potomków poety do lat 70. XX wieku. W 1978 roku z funduszy konserwatora zabytków ówczesnego województwa rzeszowskiego przeprowadzono remont obiektu. Rozebrano wówczas wtórne dobudówki, wymieniono pokrycie dachu i przywrócono pierwotny układ otworów okiennych i drzwiowych. W 2007 roku wykonano kolejny remont obiektu, który polegał na wymianie stropu, łąt i słomy z pokrycia dachu. Przemurowano też komin i częściowo wymieniono podłogi.

Chałupa jest przykładem typowego tradycyjnego budownictwa mieszkalnego okolic wsi Markowa. Wybudowano ją w konstrukcji zrębowej na obłap, z wtórnie wprowadzonym charakterystycznym dla rzeszowszczyzny tzw. owiązem, w którym słupy niezależnie od zrębu podtrzymują więźbę dachową. Obiekt jest niepodpiwniczony, wzniesiony na planie prostokąta, jednotraktowy z przelotową sienią. Czterospadowy dach pokryto strzechą z kliczek – słomianych wiązek ułożonych schodkowo. We wschodniej części mieszkalnej znajdowała się izba i kuchnia, w części zachodniej, gospodarczej – komora i obora. Zrębowe ściany wybudowano z zawęglowanych połówek bali. Elewacja frontowa jest czteroosiowa z wejściem w trzeciej osi i drewnianymi oknami z sześciopółowym podziałem. Wewnątrz zachował się XIX-wieczny piec z zapiekiem oraz drzwi kołkowane, na biegunie od podwórza. Obecnie w budynku znajduje się izba pamięci poświęcona Janowi Rakowi. W chacie organizowane są spotkania i warsztaty edukacyjne dla dzieci i młodzieży.

W 2020 roku przystąpiono do kolejnego remontu budynku, nie tylko ze względu na stan substancji zabytkowej, ale również na pomysł przystosowania obiektu

na cele społeczno-kulturalne. Na uwagę zasługuje fakt, że remont przeprowadzony został przy dużym zaangażowaniu lokalnej społeczności, co z pewnością wpłynęło na jej zaktywizowanie i integrację.

Prace remontowe polegały na oczyszczeniu powierzchni zewnętrznych i wewnętrznych ścian i słupów, które zostały zaimpregnowane, a następnie pomalowane farbą wapienną z dodatkiem pokostu. Wymieniono belkę stropową w sieni budynku. W stolarkach okiennych i drzwiowych usunięto stare nawarstwienia malarskie i położono nowe. Uzupełniono okirowanie szyb. Poszycie dachu uzupełniono kliczkami z żytniej słomy. Wyremontowany został komin i trzony piecowe. Wymieniono uszkodzone elementy konstrukcji pieca, wylepiono palenisko i wyspoinowano ściany pieca wymurowane z cegły, wymieniono zasuwę dymową. Odrestaurowano polepy i podłogi z desek w zachodniej części budynku. Oczyszczono przedmioty i dokumenty z ekspozycji muzealnej związanej z życiem i twórczością Jana Raka. Zaimpregnowane zostały konstrukcje ram wystawowych, odnowiono drewnianą witrynę ekspozycyjną. Zaimpregnowano zgromadzone sprzęty domowe. Przygotowano nowy serwis informacyjny i fotograficzny dotyczący miejsca, które jest chętnie odwiedzane przez turystów.

Przeprowadzony zakres prac remontowo-konserwatorskich służył zachowaniu w maksymalnym stopniu integralności i autentyczności budynku. Dzięki zastosowaniu dawnych technologii i metod oraz rodzaju materiałów obiekt zachowuje wartości oryginalnej chałupy sprzed 300 lat, w której mimo upływu lat materiał, forma, konstrukcja, faktura i kolorystyka pozostają niezmiennie. Dopelnieniem tych wartości są elementy wystroju i wyposażenia wnętrza – autentyczne meble i sprzęty domowe. Ciemne, małe wnętrza z glinianą podłogą, piecem i zapieczkiem, chropowatymi bielonymi ścianami są świadectwem czasu, stosowanych historycznie technologii, estetyki, ale też statusu społecznego i niewielkiego potencjału finansowego dawnych mieszkańców, co dodatkowo wzmacnia wiarygodność zabytku. Nad wszystkim czuwa lokalna społeczność wsi Husów, świadoma wartości, jaką jest możliwość zatrzymania czasu w chacie Jana Raka.

1. Widok ogólny
2. Detal konstrukcji budynku
3. Ściana szczytowa chaty
4. Elewacja tylna
- 5-6. Wnętrza chaty

Fot. 1-6 | Adrian Rusinek, Urząd Gminy w Markowej

7. Elewacja frontowa

8. Widok ogólny od południa

9. Wejście do chaty

Fot. 7–9 | Barbara Potera, NID OT w Rzeszowie

8

9

10

11

12

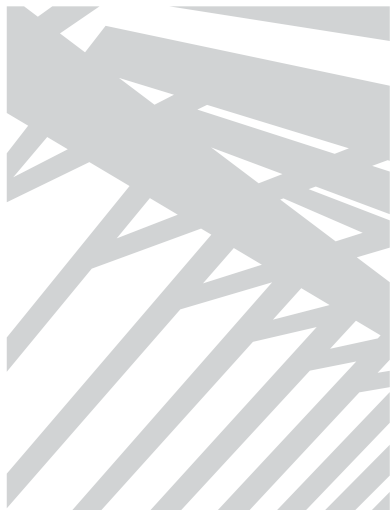

13

14

10. Wnętrze komory
 11. Kuchnia
 12. Wnętrze izby mieszkalnej
 13. Więźba i pokrycie dachu
 14. Kliczki wiązane zgodnie z lokalną tradycją
 Fot. 10–14 | Barbara Potera, NID OT w Rzeszowie

WYRÓŻNIENIE

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY OCZYSZCZENIA NAJŚWIĘTSZEJ MARII PANNY

woj. wielkopolskie | Starygród 24

Właściciel: Parafia Rzymskokatolicka Oczyszczenia NMP w Starymgordzie

WYRÓŻNIENIE przyznano za przeprowadzenie prac mających na celu przywrócenie tradycyjnych materiałów i historycznej formy kościoła. Na szczególne uznanie zasługuje wysoki poziom dokumentacji konserwatorskiej.

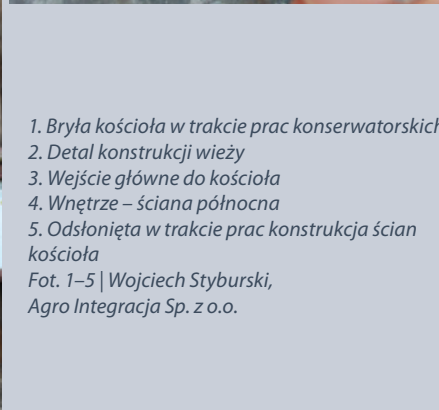
Świątynia wzniesiona około połowy XVII wieku, w północno-wschodniej części Staregogrodu, ufundowana została przez właściciela wsi Wojciecha Zdżarowskiego. W 1668 roku kościół został poświęcony. Około 1736 roku nakładem rodziny Umińskich i proboszcza Golińskiego przebudowano zakrystię na dwukondygnacyjną z emporą, odrestaurowano wnętrze, wymieniono wyposażenie, m.in. ołtarze i ambonę. W 1800 roku staraniem właściciela wsi Pawła Sokolnickiego i proboszcza Ignacego Buguckiego kościół został gruntownie odremontowany. Wzniesiono wówczas nową wieżę, zbudowano nową zakrystię bez łoży kolatorskiej i wymieniono szalunek. W roku 1850 wieża i zachodnia część korpusu świątyni uległy zniszczeniu na skutek uderzenia pioruna i pożaru. Dwa lata później staraniem Aleksandra Mielżyńskiego wieżę odbudowano. W 1888 roku do zakrystii dostawiono niewielki przedsionek. W 1917 roku przekształcono emporę chóru muzycznego, a 10 lat później wymieniono gontowe pokrycie dachu na eternit. W latach 1967–1968 gruntownie odnowiono wnętrze, które zyskało dekoracje malarskie autorstwa Teodora Szukały.

Orientowana jednonawowa świątynia z węższym zamkniętym trójbocznie prezbiterium wzniesiona została w konstrukcji zrębowej, na planie wydłużonego prostokąta. Z zewnątrz budowla została dodatkowo wzmocniona zewnętrzną konstrukcją szkieletową, przytwierdzoną do zrębu i oszalowaną pionowymi deskami. Zrąb świątyni spoczywa na niskiej, nowszej podmurówce z kamienia i cegły. Od zachodu znajduje się częściowo wtopiona w korpus wieża w konstrukcji słupowej z kruchtą w przyziemiu. Ściany wieży w dolnych partiach odeskowano pionowo, w górnych pokryto płytkami z eternitu. Eternitowe pokrycie znajdowało się również na dwuspadowym dachu korpusu kościoła. Wieżę zwieńczono krytym blachą cynkową hełmem o barokowej formie z latarnią, kulą i krzyżem. Prostokątne okna zamknięte łukiem odcinkowym, otwory drzwiowe mają wykrój prostokąta. Wnętrze świątyni nakryto stropem belkowym z podbitką z desek. Wewnątrz na uwagę zasługuje umieszczony nad wejściem krucyfiks z przełomu

XVI i XVII wieku oraz trzy barokowe ołtarze fundacji księdza Gielskiego z około 1720 roku. Barokowe są również ambona i chrzcielnica.

Przeprowadzone latach 2019–2020 prace remontowe i restauratorskie poprzedzone zostały wnikliwymi badaniami i analizą zachowania substancji świątyni. Na tej podstawie przygotowano program prac budowlanych i konserwatorskich, którego głównym założeniem było utrwalenie zachowanej substancji zabytkowej z jednoczesnym usunięciem wtórnych struktur, które zostały wprowadzone z użyciem niewłaściwych materiałów. Prace budowlane objęły rozbiórkę wtórnej kruchty i usunięcie betonowej opaski wokół murowanego cokołu. Wymieniono podwalinę położoną na fundamencie z cegły. Oczyszczone zostały zewnętrzne ściany konstrukcji zrębowej i ryglowej. Założono nowe oszalowanie na ścianach nawy, wieży i prezbiterium. Oczyszczono, uzupełniono i wymieniono w niezbędnym zakresie skorodowane biologicznie elementy więźby dachowej. Po usunięciu eternitu przywrócone zostało pokrycie gontem dachu nad nawą, prezbiterium i zakrystią. Hełm wieży pokryty został nową blachą miedzianą w formie płytek ułożonych w karo. Wewnątrz kościoła nowe deskowe podłogi zyskały kruchta południowa, zakrystia, kruchta w przyziemiu wieży oraz kaplica południowa. Wykonano nowe podesty i uzupełniono stopnie schodów w wieży. Zachowując historyczny materiał i podziały, wymieniono na nowe okna nawy i prezbiterium. Okno zakrystii poddano pracom konserwatorskim. Wybudowany podjazd dla osób poruszających się na wózku został zaprojektowany z odpowiednio dobranej cegły. Równie dyskretny, a zarazem funkcjonalny jest system odprowadzający wodę z połaci dachowej. Wszystkie wprowadzone podczas remontu materiały, a także sposób ich opracowania i scalenia z oryginalną substancją zabytkową świątyni sprawiają, że zarówno bryła budowli, jak i jej wnętrze tworzą wrażenie harmonijnej całości.

Otoczony kasztanowcami, w cieniu których znaleźli wieczny spoczynek mieszkańcy wsi i okolic, kościół w Starymgorodzie był świadkiem wielu wydarzeń z dziejów Wielkopolski. Dzięki pracom remontowym, konserwatorskim i restauratorskim ta budowla o unikalnej podwójnej konstrukcji zrębowo-ryglowej odzyskała swoje wartości artystyczne i historyczne.

1. Bryła kościoła w trakcie prac konserwatorskich
 2. Detal konstrukcji wieży
 3. Wejście główne do kościoła
 4. Wnętrze – ściana północna
 5. Odsłonięta w trakcie prac konstrukcja ścian kościoła
 Fot. 1–5 | Wojciech Styburski,
 Agro Integracja Sp. z o.o.

6

6. Widok ogólny | Fot. Wojciech Styburski, Agro Integracja Sp. z o.o.
 7. Wieża kościelna | Fot. Tomasz Łuczak, NID OT w Poznaniu
 8. Fragment elewacji bocznej | Fot. Wojciech Styburski, Agro Integracja Sp. z o.o.
 9. Stolarka okienna | Fot. Wojciech Styburski, Agro Integracja Sp. z o.o.

7

8

9

10

10. Wnętrze kościoła

11. Scena ukrzyżowania na belce tęczowej

12. Zamek do drzwi

13. Detal drewnianej konstrukcji więźby dachowej

Fot. 10–13 | Tomasz Łuczak, NID OT w Poznaniu

11

12

13

Muzeum Hutnictwa w Chorzowie – wyróżnienie w kategorii zabytków techniki | Fot. Agnieszka Olczyk, NID PT w Poznaniu

ZABYTEK
ZADBANY
2022

zabytki
techniki

LAUREAT

REMIZA STOCZNI GDAŃSKIEJ

woj. pomorskie | Gdańsk, plac Porozumienia Gdańskiego
Właściciel: Stocznia Cesarska Development Sp. z o.o.

LAUR przyznano za starannie przeprowadzone prace konserwatorskie i restauratorskie, wykonane z zachowaniem czytelności pierwotnej funkcji technicznej oraz uszanowaniem autentyzmu formy i detali obiektu. Podjęte prace poprzedzono rzetelnym, interdyscyplinarnym rozpoznaniem zabytku.

Budynek dawnej remizy straży pożarnej o zakładowym numerze inwentarzowym 150A stanowi element zespołu dawnej Stoczni Gdańskiej – pierwotnie Stoczni Cesarskiej. Obiekt należy do najstarszych budynków stoczniowej zabudowy. Początek budowy remizy sięga 1878 roku. Najpierw był to parterowy budynek, który przylegał do istniejącego w tym miejscu od 1873 roku muru kurtynowego ochraniającego stocznię od północy. Parterowy obiekt pełnił funkcję magazynu na sprzęt gaśniczy. W 1903 roku budynek podwyższono o jedną kondygnację, a w latach 1954–1956 do elewacji frontowej dostawiono parterową przybudówkę powiększającą przestrzeń dla wozów strażackich. Z uwagi na lokalizację *vis-à-vis* budynku dyrekcji stoczni, stał się w sierpniu 1980 roku świadkiem ustrojowej transformacji – upadku komunizmu w Polsce, a potem również w całej Europie Środkowej. Użytkowano go zgodnie z funkcją do końca lat 90. XX wieku. W rękach obecnego właściciela obiekt znajduje się od 2017 roku.

Dwukondygnacyjny, niepodpiwniczony budynek dawnej remizy wzniesiony został na planie prostokąta z dobudówką od strony zachodniej. Ceglane elewacje podkreślono detalem w formie ozdobnego gzymsu schodkowego. Zakomponowana w stylu arkadowym elewacja frontowa została rozczłonkowana lizenami i urozmaicona trzema ryzalitami: dwoma bocznymi zwieńczonymi trójkątnymi szczytami i środkowym ze sterczynami. Trójkątnymi szczytami zwieńczono również elewacje boczne. Dach dwuspadowy pokryto papą. W starszej części budynku znajdowały się okna drewniane zamknięte łukiem odcinkowym. Dach płaskiej tynkowanej dobudówki z lat 50. XX wieku pełni funkcję tarasu otoczonego metalową balustradą. Wewnątrz budynku zachowane są dwie oryginalne klatki schodowe z kutymi balustradami i dwa szyby komunikacyjne. W przyziemiu czytelne są pierwotne otwory bramne sklepienie łukami odcinkowymi, w jednym z nich zachowały się oryginalne wrota.

W latach 2020–2021, na podstawie programu prac konserwatorskich przeprowadzono kompleksowe prace restauratorskie obiektu. Oczyszczono ceglane elewacje, uzupełniono ubytki i spoiny, przeprowadzono kompleksową hydrofobizację. Przywrócono pierwotną formę wszystkich zamurowanych otworów, w tym otworów strzelniczych w elewacji zachodniej, wymurowanych w dawnym murze kurtynowym. Na podstawie szczegółowej analizy i badań zrekonstruowano stolarkę okienną, odtwarzając jej dwubarwny wygląd. Odtworzono brakującą stolarkę drzwiową, a metalowe wrota i balustradę na tarasie parterowej przybudówki poddano renowacji polegającej na odczyszczeniu i zabezpieczeniu warstwą antykorozyjną, a następnie pomalowaniu wierzchnią warstwą dekoracyjną. Na balustradzie przybudówki odtworzono historyczny, powojenny napis „STRAŻ POŻARNA”. Przywrócono żółto-czerwone pasy ostrzegawcze w dolnych partiach ościeży bram hali garażowej.

Wewnątrz budynku przeprowadzono kompleksową konserwację drewnianej więźby dachowej. W niezbędnym zakresie wymienione zostały jej najbardziej zniszczone elementy. Całość została odgrzybiona i zaimpregnowana. Zakonserwowano metalowe balustrady i drewniane pochwyty oryginalnych klatek schodowych. Betonowe stopnie uzupełniono i pomalowano na dawny kolor. Zachowano dwa ślizgi strażackie; ze względów użytkowych otwory w stropie zakryto taflami ze szkła klejonego. Odkryto i wyeksponowano otwory okienne elewacji wschodniej z 1878 roku. Wewnątrz, z parteru ściany zachodniej skuto betonowy tynk i wyeksponowano lico ceglane. Wprowadzono współczesne instalacje i oświetlenie dostosowane do wnętrza budynku, podkreślające jego pierwotny przemysłowy charakter. Do niego też nawiązuje wyposażenie związane z nową handlowo-gastronomiczną funkcją obiektu – za sprawą prostych form i zastosowanych materiałów. Podczas prac konserwatorsko-budowlanych zadbano również o otoczenie dawnej remizy strażackiej, odtwarzając brukowe nawierzchnie wzdłuż budynku.

Kolejny obiekt w najstarszym zespole Stoczni Gdańskiej odzyskał swój pierwotny wygląd. Nowa funkcja ocaliła dawną remizę strażacką od postępującego procesu niszczenia i degradacji, a prace restauratorskie przywróciły charakter architektury przemysłowej. Aranżacja wnętrza podkreśla dawne przeznaczenie obiektu, o którym przypominają zachowane ślizgi czy dzwony alarmowe.

1

1. Widok ogólny, budynek remizy na pierwszym planie

2. Widok od strony północno-wschodniej

3. Fragment klatki schodowej

Fot. 1-3 | Dawid Linkowski, Stocznia Cesarska Development Sp. z o.o.

2

3

4

4. Elewacja frontowa
5-7. Wnętrza budynku

8. Wnętrze szybu ze ślizgiem strażackim

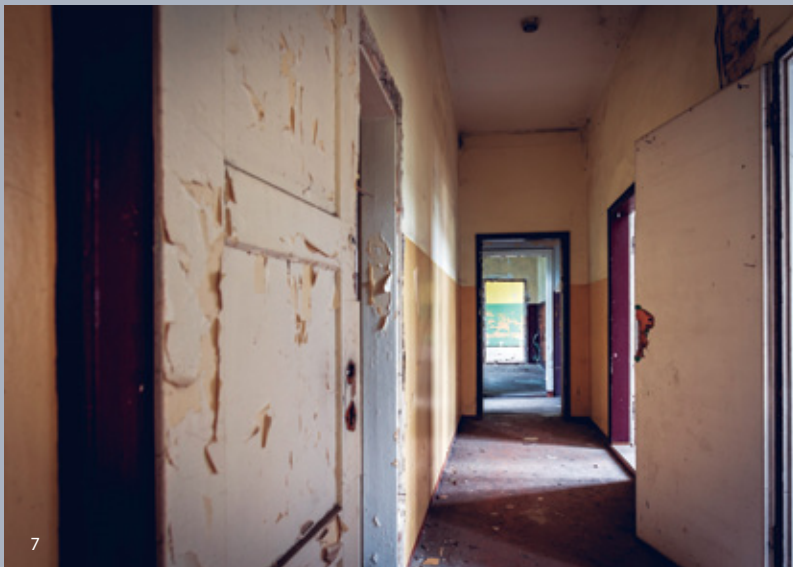
Fot. 4-8 | Dawid Linkowski, Stocznia Cesarska Development Sp. z o.o.

5

6

7

8

9

10

11

9. Elewacja wschodnia budynku
 10. Elewacja zachodnia
 11. Dawny otwór strzelniczy
 12. Przedśionek klatki schodowej
 Fot. 9–12 | Tomasz Błyskosz, NID OT w Gdańsku

12

13

14

15

13. Fragment północnej klatki schodowej
 14. Piętro budynku, ślíz strażacki
 15. Fragment ślízga strażackiego na parterze
 16. Parter, wewnątrz w części południowej
 Fot. 13–16 | Tomasz Błyskosz, NID OT w Gdańsku

16

17

18

19

17. Piętro, sala restauracji
 18. Parter, wnętrze w części północnej
 19. Zachowane wrota dawnej remizy
 20. Piętro, kuchnia restauracji
 Fot. 17–20 | Tomasz Błyskosz,
 NID OT w Gdańsku

20

WYRÓŻNIENIE

DWORZEC KOLEJOWY

woj. podlaskie | Białystok, ulica Kolejowa 11
Właściciel: Polskie Koleje Państwowe S.A.

WYRÓŻNIENIE przyznano za kompleksowe prace budowlane i konserwatorskie, dzięki którym przywrócono historyczny charakter architektury i wyeksponowano wartości zabytkowe obiektu.

Dworzec kolejowy w Białymstoku wybudowano około 1862 roku wraz z uruchomieniem linii kolejowej Warszawa – Petersburg. W kolejnych latach miasto uzyskało połączenie z Królewcem i Odessą – w 1873 roku, Baranowiczami – w 1886, Ostrołęką – w 1893 i z Suwałkami – w 1899, co sprawiło, że Białystok stał się ważnym węzłem kolejowym. Systematycznie narastająca liczba podróżnych wymusiła konieczność rozbudowy dworca. Podczas pierwszej i drugiej wojny światowej obiekt został w znacznym stopniu zniszczony, a kolejne odbudowy i modernizacje koncentrujące się na dostosowaniu dworca do aktualnych potrzeb częściowo zmieniły jego pierwotny wygląd.

Wzniesiony w stylu klasycystycznym budynek uważany był za jeden z najbardziej eleganckich dworców położonych na trasie Kolei Warszawsko-Petersburskiej, nawiązujący do carskich tradycji tego typu budowli. Budowla wolno stojąca na planie wydłużonego prostokąta, wymurowana na kamiennym fundamencie, pokryta jest dwu- i czterospadowymi dachami o stalowej konstrukcji, krytymi blachą. Tynkowane elewacje zdobione są boniowaniem, pilastrami i belkowaniem. Wieloosiowa elewacja frontowa jest asymetryczna, z podwyższonymi ryzalitami wejściowymi, z wysokimi prostokątnymi oknami przeciętymi gzymsem i zamkniętymi powyżej pełnym łukiem. Portal wejścia głównego opatrzony jest zadaszeniem wspartym na dwóch metalowych kolumnach. Elewacja od strony peronów wygląda analogicznie do elewacji frontowej. W hali głównej znajdują się okienka kasowe i poczekalnia. W części przylegającej do hali głównej zaplanowano restaurację, pomieszczenia techniczne, toalety, sklepy i kawiarnie.

Przeprowadzone w latach 2018 i 2020 prace remontowe i adaptacyjne miały na celu przywrócenie budynkowi dworca wyglądu zbliżonego do tego z początku XX wieku. Remont konserwatorski dotyczył między innymi elewacji hali głównej i przylegających doń części, które wzmocniono konstrukcyjnie i oczyszczono. Poddano renowacji i rekonstrukcji detale architektoniczne i tynki, które pomalo-

wano zgodnie z wytycznymi konserwatorskimi. Zgodnie z oryginalnym wzorem odtworzone zostało wsparte na kolumnach, ozdobione ażurowym kutym detalem zadaszenie wraz z zegarem nad głównym wejściem do budynku dworca. Nad pozostałymi wejściami przywrócono zadaszenia o zbliżonej formie. Wykonano miedziane pokrycie dachu wraz z orynowaniem. Zrekonstruowano stolarkę otworową. Na podstawie analizy źródeł ikonograficznych odtworzono wnętrze, nawiązując do historycznej aranżacji z uwzględnieniem detalu architektonicznego ścian, sufitów, żeliwnych kolumn, kamiennych ozdobnych posadzek i wystroju malarskiego. Harmonijnie wkomponowano stanowiska kas biletowych, nowoczesną infrastrukturę techniczną, zlikwidowano bariery architektoniczne. Prace rewitalizacyjne objęły również otoczenie dworca. Uporządkowano teren parku znajdujący się w sąsiedztwie frontu obiektu, wybudowano nowy parking.

Białostocki dworzec jest przykładem XIX-wiecznego budynku użyteczności publicznej, który odzyskał swój dawny blask. Jednocześnie jest to obecnie na wskroś nowoczesny obiekt, dostosowany do standardów podróżowania koleją w XXI wieku.

1. Fragment elewacji frontowej
 2-3. Wejście główne do budynku
 4. Fragment wnętrza hali dworcowej
 5. Elewacja dworca od strony peronów
 Fot. 1-5 | Archiwum Budimex S.A.

6. Widok na elewację i torowisko od strony peronów | Fot. Paulina Borodziuk, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Białymstoku
 7-8. Elewacja frontowa dworca | Fot. Joanna Tyszka, WUOZ w Białymstoku; Joanna Kotyńska-Stetkiewicz, NID PT w Białymstoku
 9. Żeliwna kolumna i strop hali głównej | Fot. Joanna Kotyńska-Stetkiewicz, NID PT w Białymstoku

10-

10. Wnętrze hali głównej | Fot. Joanna Kotyńska-Stetkiewicz, NID PT w Białymstoku

11. Zadaszenie wejścia głównego | Fot. Paulina Borodziuk, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Białymstoku

12. Hala dworca | Fot. Paulina Borodziuk, WUOZ w Białymstoku

13. Elewacja od strony peronów | Fot. Joanna Kotyńska-Stetkiewicz, NID PT w Białymstoku

11

12

13

WYRÓŻNIENIE

MUZEUM HUTNICTWA

woj. śląskie | Chorzów, ulica Metalowców 4a
Właściciel: Miasto Chorzów

WYRÓŻNIENIE przyznano za zachowanie i odrestaurowanie jednego z ważniejszych obiektów świadczących o tradycjach przemysłowych regionu oraz umiejętne przystosowanie zabytku do potrzeb edukacyjnych.

Zabudowania dawnej elektrowni Huty Królewskiej (Koenigshuette) stanowią element uruchomionego w 1802 roku najnowocześniejszego i największego zespołu hutniczego w ówczesnych Prusach. Plany inwestycji opracował Johann Friedrich Wedding. Huta była stymulatorem procesów urbanistycznych ówczesnego Chorzowa. W roku 1891 powstała hala siłowni, a w roku 1895 powiększono elektrownię o halę rozdzielni i pomieszczenia biurowe. Elektrownia dostarczała prąd nie tylko na potrzeby huty, ale również na potrzeby miasta, aż do momentu wybudowania niezależnego miejskiego zakładu energetycznego. W latach 1947–1949 uruchomiono nową siłownię huty, której nadano imię „Kościusko”. Wówczas budynki starej elektrowni utraciły dawną funkcję, pozostając w dalszym ciągu w składzie wydziału elektrycznego huty. W latach 70. XX wieku w budynkach starej siłowni funkcjonowała rozdzielnia elektryczna i magazyn silników. Pod koniec XX wieku huta przeszła restrukturyzację własnościową. W 2010 roku miasto zakupiło zabytkową elektrownię od Banku Handlowego w Warszawie. Pojawił się wówczas pomysł powołania pierwszego w Polsce muzeum prezentującego materialne i niematerialne poprzemysłowe dziedzictwo kulturowe Górnego Śląska.

W skład zespołu zabytkowych budynków dawnej elektrowni wchodzi dwie hale: siłownia i rozdzielnia oraz przylegający do szczytu rozdzielni, wąski budynek biurowy. Wszystkie obiekty połączono ze sobą przestrzennie i funkcjonalnie.

Hala dawnej siłowni to jednokondygnacyjny obiekt murowany z cegły. Elewacja została podzielona lizenami, pomiędzy którymi umieszczono wnęki okienne zwieńczone łukiem pełnym. W dwóch wnękach zamiast okien umieszczono stalowe bramy. Na przedłużeniu budynku siłowni znajduje się hala rozdzielni, również kryta dwuspadowym dachem. W ceglanej sześćoosiowo rozplanowanej elewacji umieszczono we wnękach wysokie okna zamknięte łukiem odcinkowym. W skrajnych osiach znajdują się otwory bramne. W elewacji budynku biurowego, pod oknem piętra umieszczono wykonany w tynku znak firmowy elektrowni z datą 1895.

Prace remontowe, konserwatorskie i adaptacyjne rozpoczęto w 2018 roku. Główne założenie polegało na przywróceniu czytelności i atrakcyjności historycznej zabudowy poprzez rozbiórkę elementów szczególnie dysharmonizujących i będących w wyjątkowo złym stanie technicznym. Podczas prac konserwatorskich oczyszczono i odsolono kamienne cokoły i ceglane ściany, naprawiono spękania, wymieniono spoiny, scalono kolorystycznie elewację i przeprowadzono jej hydrofobizację. Odtworzono kilka pierwotnych otworów okiennych, częściowo wymieniono tynki wewnątrz budynku, przeprowadzając przy okazji zabieg odgrzybienia. Wyremontowano otwarte dla obu hal stalowe konstrukcje dachu, wymieniono na nowe blaszane poszycie. Celowo zabezpieczono i wyeksponowano niektóre ślady użytkowania, przekształceń i uszkodzeń lica ścian i reliktyw wyposażenia świadczące o przemysłowym charakterze budynków, co dodatkowo podkreśliło autentyczność zachowanej substancji zabytkowej. Niezbędną w toku adaptacji wymianę zabytkowej substancji ograniczono do minimum. Dotyczyła ona głównie bezwartościowych elementów takich jak betonowe posadzki hali dużej czy pochodząca z lat 60. XX wieku ślusarka okienna i drzwiowa. Na podstawie zachowanych pozostałości zrekonstruowano drewnianą posadzkę kostkową hali małej. Do minimum ograniczono wprowadzanie do obu hal elementów o charakterze współczesnym. Poszanowanie substancji zabytkowej zauważalne jest również w sposobie wyeksponowania autentycznych detali konstrukcyjnych, jak też w samej ekspozycji muzealnej składającej się z elementów wyposażenia i urządzeń hutniczych.

Do historycznej bryły dobudowane zostały nowoczesne w wyglądzie i konstrukcji segmenty, które ułatwiły wprowadzenie nowego programu funkcjonalnego. Umożliwiło to przeznaczenie obu zabytkowych hali elektrowni na cele ekspozycyjne, podczas gdy funkcje towarzyszące: zaplecze administracyjne, pomieszczenia magazynowe, sale konferencyjne, salę kinową, toalety, kawiarnię i recepcję – umieszczono w nowych budynkach. Na uznanie zasługuje sposób połączenia, zarówno konstrukcyjnego, jak też estetycznego kubatur historycznych i dobudowanych na potrzeby nowej funkcji muzealnej. Wyeksponowana stalowa konstrukcja ścian i dachów nowych segmentów nawiązuje estetyką i materiałem do zachowanych konstrukcji historycznych. W pracach rewitalizacyjnych nie pominięto również otoczenia nowej placówki muzealnej. Zakomponowana została urozmaicona fakturą nawierzchnia ścieżek, a tereny zielone podkreślono blachami kortenu – czyli naturalnie korodującej stali pokrytej rdzawym nalotem. W otoczeniu hal wprowadzono niskie ławki imitujące stalowe kratownice. Warto zauważyć, że w projekcie uwzględniono otwarcia widokowe na teren wciąż działającej huty.

Dzięki zachowaniu oryginalnej przemysłowej substancji oraz adaptacji zabytkowych budynków elektrowni z dawnej huty w kierunku miasta znów popłynęła energia, tym razem służąca wzmacnianiu lokalnej tożsamości, pamięci o korzeniach Chorzowa i jego mieszkańców, łącząca przeszłość z przyszłością.

1. Widok ogólny na kompleks dawnej elektrowni
 2-3. Ceglane elewacje zespołu elektrowni
 4. Okno przemysłowe
 5. Elewacja dawnej siłowni
 6. Widok na teren prac rozbiórkowych
 Fot. 1-6 | Krzysztof Wierzbicki, Urząd Miasta w Chorzowie

7

7. Widok ogólny na zespół budynków muzeum | Fot. Tomasz Zakrzewski, Archiwum Muzeum Hutnictwa w Chorzowie
 8. Elewacja budynku siłowni z otoczeniem | Fot. Agnieszka Olczyk, NID PT w Katowicach
 9-10. Współczesna zabudowa uzupełniająca | Fot. Agnieszka Olczyk, NID PT w Katowicach

8

9

10

11

12

13

14

11. Otoczenie muzeum | Fot. Agnieszka Olczyk, NID PT w Katowicach
 12–13. Połączenie starego z nowym | Fot. Agnieszka Olczyk, NID PT w Katowicach
 14. Historyczny znak firmowy elektrowni | Fot. Agnieszka Olczyk, NID PT w Katowicach
 15. Ekspozycja muzealna w hali siłowni | Fot. Tomasz Zakrzewski, Archiwum Muzeum Hutnictwa w Chorzowie

15

WYRÓŻNIENIE

ZESPÓŁ BIAŁEJ FABRYKI – BUDYNEK A

woj. łódzkie | Łódź, ulica Piotrkowska 282

Zarządca: Centralne Muzeum Włókiennictwa w Łodzi

WYRÓŻNIENIE przyznano za rzetelnie przeprowadzone, poprzedzone badaniami prace konserwatorskie, które przywróciły historyczny wygląd zabytku.

Biała Fabryka – symbol Łodzi i jej włókienniczej historii – wzniesiona została przez Ludwika Geyera w latach 1835–1838. Początkowo okazały, wybudowany w stylu klasycystycznym kompleks składał się z budynku głównego, dzisiejszego budynku A i dwóch skrzydeł – północnego i południowego. W 1840 roku zamontowano w fabryce pierwszą w Łodzi maszynę parową, rozpoczynając w ten sposób mechanizację przemysłu włókienniczego. Była to wówczas pierwsza wielowydziałowa fabryka w Łodzi, już wtedy zatrudnionych było w niej około 600 osób. Rozszerzenie produkcji wymusiło rozbudowę fabryki. W 1847 roku rozbudowano skrzydło południowe, a około 1874 roku dobudowano skrzydło wschodnie zamknięte wewnętrznym dziedzińcem. W 1887 roku wybudowano nowy kantor fabryczny, przekształcając stary na gazownię i kuźnię. Ostatnią inwestycją na terenie fabryki było wybudowanie w 1888 roku składu budowlanego. Po pożarze w 1901 roku nad klatką schodową skrzydła południowego wzniesiono trzy dodatkowe kondygnacje. Swoją nazwę fabryka zawdzięcza jasnemu tynkowi, który wyróżnia kompleks spośród późniejszych, przeważnie nieotynkowanych budynków fabrycznych. W połowie lat 50. XIX wieku kompleks fabryczny składał się z przędzalni, tkalni, farbiarni oraz drukarni bawełny i zaliczany był do największych zakładów przemysłu bawełnianego w Europie Środkowej. W 1959 roku obiekt został przejęty przez Muzeum Historii Włókiennictwa, uzyskując status samodzielnej placówki muzealnej. W 1975 roku nazwa instytucji została zmieniona na Centralne Muzeum Włókiennictwa.

Czterokondygnacyjne, murowane z cegły budynki fabrycznego kompleksu rozplanowane zostały wokół prostokątnego dziedzińca, na którym ulokowano kotłownię z wysokim kominem. Artykulację wydłużonej elewacji frontowej zachodniego budynku głównego podkreślają trzy pozorne ryzality, boniowanie na poziomie parteru i szeroki gzyms wieńczący. Budynki fabryki są otynkowane i pobielone za wyjątkiem skrzydła wschodniego z wyeksponowanymi licami ceglanymi. Otwory okienne fabrycznego kompleksu mają zróżnicowane kształty: zwieńczone łukiem pełnym, prostokątne lub zamknięte łukiem odcinkowym. Kompleks

uzupełniają dwie wieże kurzowe i dwie wieże ciśnień. Drewniane stropy wewnątrz fabryki wsparto na drewnianych lub żeliwnych słupach rozmieszczonych w zależności od kondygnacji w jednym, dwóch lub trzech rzędach.

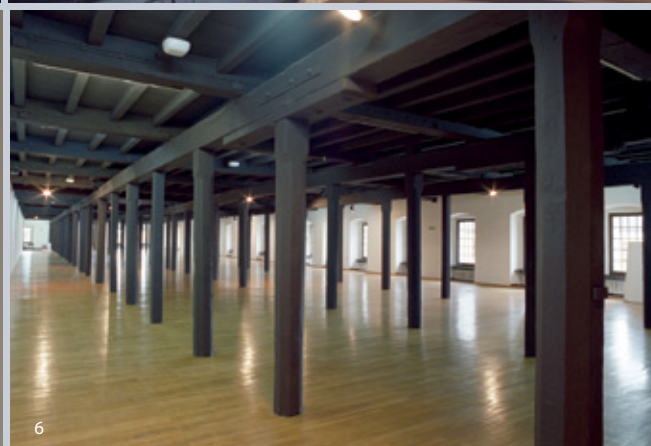
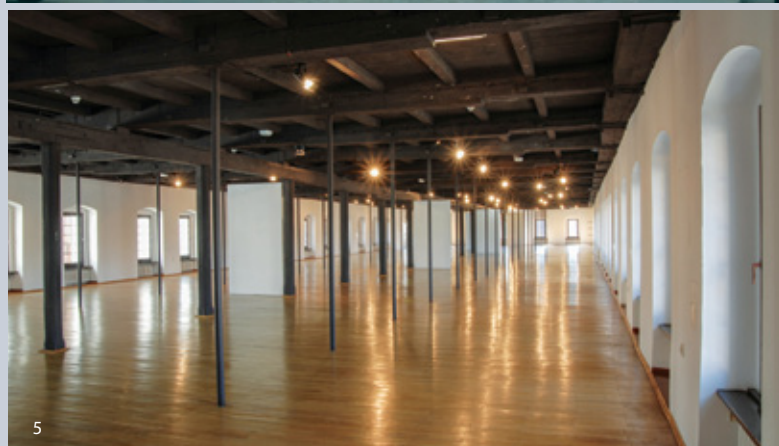
Inwestycja remontowo-konserwatorska zrealizowana w latach 2018–2019 w obrębie najstarszej części fabryki – budynku frontowego A – dopełniła dwa wcześniejsze przedsięwzięcia polegające na modernizacji i adaptacji pofabrycznego skrzydła wschodniego – budynku D oraz na utworzeniu Muzeum Interaktywnego Kotłownia w budynku znajdującym się na dziedzińcu fabrycznym. W tym samym okresie odrestaurowano również elewację skrzydła południowego – budynku C.

Poprzedzone badaniami prace polegały na remoncie konserwatorskim zachodniej, południowej i północnej elewacji w budynku A. Lica elewacji zostały gruntownie oczyszczone. Naprawiono pęknięcia konstrukcyjne, wypełniono rysy, uzupełniono wierzchnie wyprawy i scalono je z oryginalną strukturą. Całość pokryto farbą w kolorze starej bieli. Na koniec elewacje zabezpieczono powłoką antygraffiti. Wnętrze budynku zostało gruntownie wyremontowane i przystosowane do prowadzenia nowoczesnej działalności wystawienniczej. W tym celu oczyszczono drewniane stropy i słupy, następnie uzupełniono ubytki i zabezpieczono wszystkie elementy materiałami przeciwpożarowymi. Kwerenda archiwalna pozwoliła na odtworzenie schematu kolorystycznego wnętrza, co dodatkowo podkreśla jego pierwotny charakter. Pracom konserwatorskim poddane zostały również parkiety. Odzyskano 2/3 oryginalnej substancji drewnianych klepek, które zostały przełożone, uzupełnione i zabezpieczone. W budynku wprowadzono nową instalację elektryczną i teletechniczną oraz system sygnalizowania pożaru, włamania i napadu. Zainstalowano nowoczesne oświetlenie techniczne i ekspozycyjne z możliwością swobodnego sterowania, co ułatwia dostosowanie efektów nasświetlenia zarówno do historycznych wnętrz, jak i planowanych wystaw. Rozmieszczone na czterech kondygnacjach sale ekspozycyjne wyposażone zostały w nowe drzwi przeciwpożarowe.

Położona nad dawnym stawem fabrycznym, w sąsiedztwie rozległego parku, Biała Fabryka stanowi dziś jedno z najatrakcyjniejszych miejsc starej Łodzi, chętnie odwiedzane nie tylko przez mieszkańców miasta. Zrealizowane prace remontowe, konserwatorskie i restauratorskie przywróciły dawny fabryczny charakter zabytkowi, który jest symbolem przemysłowego miasta. Wprowadzona przed laty funkcja muzealna umożliwia ekspozycję między innymi historycznych maszyn przędzalniczych i tkackich, co stanowi dodatkową atrakcję i pozwala ocalić pamięć o Łodzi – mieście ukształtowanym na tradycji przemysłu włókienniczego.

1. Skrzydło zachodnie Białej Fabryki – budynek A
 2. Fragment elewacji bocznej skrzydła
 3. Brama wjazdowa
 4. Elewacja frontowa
 5–6. Wnętrza budynku
 Fot. 1–6 | Archiwum Centralnego Muzeum Włókiennictwa w Łodzi

Przed pracami konserwatorskimi i w ich trakcie

7

8

9

10

11

7. Skrzydło zachodnie Białej Fabryki – budynek A
| Fot. Archiwum Centralnego Muzeum Włókiennictwa w Łodzi
8. Brama wjazdowa | Fot. Patrycja Podgarbi, NID PT w Łodzi
9–10. Budynek A | Fot. Patrycja Podgarbi, NID PT w Łodzi;
Archiwum CMWŁ
11. Skrzydło południowe Białej Fabryki – budynek C
| Fot. Patrycja Podgarbi, NID PT w Łodzi

12

13

12–13. Skrzydło południowe i zachodnie od strony dziedzińca
 14. Portiernia
 15–16. Ekspozycje muzealne w skrzydle zachodnim – budynku A
 Fot. 12–16 | Patrycja Podgarbi, NID PT w Łodzi

14

15

16

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

Narodowy
Instytut
Dziedzictwa

60
LAT MISJI

www.kultura.gov.pl
www.nid.pl

Eskalacja wojny na Ukrainie uświadamia, jak łatwo zniszczyć kulturową spuściznę, mimo że wiele obiektów zabytkowych jawi się nam na co dzień jako monumentalne i trwałe.

Tym większy szacunek i uznanie należy się kolejnym właścicielom, użytkownikom i opiekunom obiektów zabytkowych, którzy mimo codziennych zmagañ z wieloma trudnościami i przeciwnościami, z ogromnym uporem i poświęceniem dążą do przywrócenia im dawnej świetności, znalezienia nowej funkcji, tak aby wciąż z nami trwały i przypominały o znaczeniu przeszłości w życiu codziennym.

Najlepsze przykłady prac konserwatorskich, budowlanych, rewitalizacyjnych i adaptacyjnych są nagradzane w corocznym konkursie Generalnego Konserwatora Zabytków „Zabytek Zadbany”. Publikacja prezentuje laureatów i zdobywców wyróżnień edycji konkursu w roku 2022.